

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Niko Bajec

**Jezikovnostilne značilnosti prispevkov o smrti
Josipa Broza Tita na naslovnih straneh časnika Delo**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Niko Bajec

Mentorica: red. prof. dr. Monika Kalin Golob

**Jezikovnostilne značilnosti prispevkov o smrti
Josipa Broza Tita na naslovnih straneh časnika Delo**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

Jezikovnostilne značilnosti prispevkov o smrti Josipa Broza Tita na naslovnih straneh časnika Delo

Diplomsko delo je jezikovnostilna analiza prispevkov o smrti Josipa Broza Tita, ki so se pojavljali na naslovnih straneh časnika Delo. Razčlenjena so besedila, ki so se na naslovnih straneh pojavila od dneva po Titovi smrti do 27. maja 1980. Ker so bili avtorji neposredno vključeni v dogajanje in so čutili podobna čustva kot množica, je bil tudi stil pisanja temu primeren. Rezultati analize so pokazali, da so prispevki po smrti Josipa Broza v Delu polni čustev, kar je bilo ob upoštevanju tega, kaj je Tito v tistem času za narod pomenil, povsem razumljivo. Bolj kot novinarske prispevke, so novinarji pisali zgodbe o Titovi smrti, hvalnice njegovemu življenju in delu, kar je razvidno tudi v izboru jezikovnih sredstev: praktično v vseh besedilih se avtorji na različne načine obračajo k naslovniku, v sestavkih je veliko metafor, metonimij, retoričnih vprašanj in drugih tako ali drugače zaznamovanih prvin.

Ključne besede: stilistika poročevalstva, mediocentričnost, Josip Broz Tito, Delo.

Features of style in front page reporting by daily Delo on the death of Josip Broz Tito

This diploma thesis presents a style analysis of the language used by daily Delo in its front page reports on the death of Josip Broz Tito. The analysis examines reports appearing on the front page following Tito's death on 27 May 1980. The style is influenced by the fact that the journalists were directly affected by the events of the time and in many ways shared the general public sentiment. The analysis finds that the reports published by Delo following the death of Josip Broz were full of emotions, which is not surprising given his status among the people. More than articles, journalists at the time wrote stories about Tito's death, paying tribute to his life and work. In virtually all the texts, the writers reach out to the reader with language rich in metaphors, metonyms, rhetorical questions and other distinctive elements of writing.

Keywords: Reporting style, Mediacentric, Josip Broz Tito, Delo.

KAZALO

1 UVOD	6
2 ZGODOVINSKE OKOLIŠČINE IN MIT O TITU	8
2.1 ZGODOVINSKE OKOLIŠČINE NA BALKANU	8
2.2 JOSIP BROZ – OD MALEGA JOŽE DO VELIKEGA TITA	9
2.3 DEJAVNIKI VPLIVA NA NASTANEK MITA O VODITELJU	12
2.4 MIT O VODITELJU	13
2.5 TITOVE STVARITVE	16
2.5.1 NARODNOOSVOBODILNI BOJ	17
2.5.2 FEDERALIZEM	18
2.5.3 SAMOUPRAVLJANJE	20
2.5.4 GIBANJE NEUVRŠČENOSTI	21
3 ANALIZA PRISPEVKOV	23
3.1 POSEBNOSTI V PRISPEVKIH O TITU	26
3.1.1 MOLK	26
3.1.2 TITO – OČE NARODA	27
3.1.3 SEJE OZ. GOVORI	28
3.1.4 PRIČEVANJA	29
3.1.5 NASLOVJE	31
3.1.5.1 JEZIKOVNOSTILNA ANALIZA NASLOVJA	32
3.1.5.2 INTERPUNKCIJSKI NASLOVI	34
3.1.5.3 AVTOMATIZMI IN AKTUALIZMI	35
3.2 TROPI	35
3.2.1 KOMPARACIJA; METAFORA	35
3.2.2 METONIMIJA	38
3.2.3 POOSEBITEV	39
3.3 RETORIČNE FIGURE	39
3.3.1 PONAVLJANJE IN KOPIČENJE	40
3.3.2 STOPNJEVANJE	40
3.3.3 RETORIČNO VPRAŠANJE	41
3.3.4 PERIFRAZA	42
3.4 SKLADENJESKE POSEBNOSTI	43

3.4.1 ZAZNAMOVANI BESEDNI RED	44
3.4.2 VEČDELNO REALIZIRANI SKLADENJSKI VZORCI	44
3.4.3 OBRAČANJE K NASLOVNIKU	46
3.4.4 PRETIRAVANJE	48
3.5 NOVINARSTVO PRED PREIZKUŠNJO DOGODKA	49
4 SKLEP	50
5 LITERATURA	53

1 UVOD

Diplomsko delo je jezikovnostilna analiza člankov o Josipu Brozu Titu z naslovnice časnika Delo. Časnik je pokrival celotno državno območje in je veljal za visoko kakovosten dnevnik. Analiziral sem članke od dneva po Titovi smrti, ko so se v časniku pojavili prvič do 27. maja 1980.

V teoretičnem delu se bom najprej osredotočil na zgodovinske okoliščine, natančneje na razmere na Balkanu, ki so pripeljale do Titove Jugoslavije. Izhajal bom iz dejstva, da so bile pokrajine na tem območju vseskozi zelo nestabilne. Vse države so imele že pred Titovo Jugoslavijo zelo različen politični, kulturni in ekonomski razvoj. V začetku diplomskega dela se bom vrnil v preteklost in ugotovil, ali so razmere na vselej nemirnem Balkanu kaj vplivale na to, da je Josip Broz prišel na oblast in na to, da je kasneje Jugoslavijo vodil tako, kot jo je. Območje Jugoslavije je namreč kljub skupni usodi in etničnim podobnostim združevalo popolnoma drugačne svetove, kar je bistveno zaznamovalo ta prostor (Mojzes 1995, 22). Dolgim obdobjem konfliktov in bojev so sledila kratka obdobja enotnosti in sodelovanja. Tako se je oblikoval tudi kult osvoboditelja. To je v tem primeru v vojni prekaljeni bojevnik, ki mu zaradi osvobodilnega učinka pripada neomejena oblast (Kuljić 1998, 34–35).

Razložil bom tudi dejavnike mita o voditelju oziroma katere »sestavine« potrebujemo, da lahko ustvarimo mit, v našem primeru o Josipu Brozu. Z razumevanjem postopka mitizacije določene osebe bomo lažje razumeli tudi članke in način pisanja v časniku. Z drugimi besedami, lažje bomo razumeli, zakaj se je po smrti Tita o njem pisalo tako, kot se je.

Tito je v času vladanja uveljavil tudi mnoge svoje ideje, kot sta na primer samoupravljanje in gibanje neuvrščenosti. Te njegove ideje, ki jih tudi danes tesno povezujemo z Josipom Brozom, bom poskusil razložiti podrobneje, saj so bile prav tako dejavniki, ki so vplivali na pisanje po smrti. Pravzaprav so celo pripomogle pri ustvarjanju mita in so kasneje, po njegovi smrti leta 1980, vplivale na besede, zapisane in izrečene v medijih.

Nato se bom osredotočil na mit o Josipu Brozu Titu, na to, kako mediji mitizirane voditelje predstavljajo, in usodno povezanost velikih voditeljev z narodom, ki jim v vsakem trenutku neomajno zaupa. Posebej je to značilno za režime, kakršen je bil tudi jugoslovanski, voditelj pa je kot bog nad vsem in vsemi. O njem se je torej že za časa vladanja ustvaril nekakšen mit. Po mojem mnenju je imelo to bistven vpliv na pisanje po njegovi smrti, saj so ga ljudje tako imeli bolj za božanstvo kot za navadnega smrtnika.

Iz tega okvira postavljam hipotezo, da je na medijsko pisanje o Titovi smrti vplivalo takratno družbeno-politično ozračje, pa tudi zgodovina tega območja in sam mit o Josipu Brozu kot vsemogočnem ljudskem voditelju, zato predvidevam, da je dogodek običajne novinarske prispevke spremenil v epitafe in hvalnice umrlemu predsedniku. V ta namen bom analiziral prispevke na naslovnih straneh Dela. Tako želim v empiričnem delu svoje diplomske naloge na konkretnih primerih prispevkov z naslovnice časnika Delo ponazoriti, kako so slovenski mediji pisali o Titovi smrti. Skušal bom torej ugotoviti, na kakšen način so avtorji pisali in ali so vsa besedila napisana podobno, ali lahko med njimi najdem kakšne očitne razlike. V prvi vrsti pa bom skušal ugotoviti, ali lahko za takšna besedila rečemo, da niso običajni novinarski prispevki. V sklopu tega pa, katera jezikovna sredstva so najpogosteje uporabljena, kaj avtorji z njimi želijo doseči in kaj res dosežejo ter koliko pozornosti so tej temi posvetili.

Predpostavljam, da so tako družbeno-politične okoliščine kot Titov mit vplivali na pisanje v časniku. Pričakujem tudi, da bom lahko potrdil hipotezo o pisanju zgodb o Josipu Brozu ter hvalnic njegovemu življenju in delu, saj so bili vsi državljani, torej tudi novinarji, preveč vpleteni v dogajanje in bi bilo po mojem mnenju skoraj nemogoče pričakovati, da bi se v težnji po objektivnem novinarstvu lahko od njega distancirali.

2 ZGODOVINSKE OKOLIŠČINE IN MIT O TITU

2.1 ZGODOVINSKE OKOLIŠČINE NA BALKANU

Pokrajine na veseskozi nestabilnem območju Balkana so leta 1918 prešle v sestavo skupne države, Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Vse države so za sabo imele zelo različen politični, ekonomski in kulturni razvoj, različno zgodovino. Slovenske in Hrvaške dežele, Vojvodina in kasneje Bosna in Hercegovina, so bile do tedaj v Avstro-Ogrski monarhiji. Srbske dežele, Črna gora in Makedonija pa v turškem cesarstvu. Od leta 1878 sta bili Srbija in Črna gora neodvisni državi. Območje Jugoslavije je kljub skupni usodi in etničnim podobnostim združevalo popolnoma drugačne svetove, kar je bistveno zaznamovalo ta prostor. (Mojzes 1995, 22). Zaostali del države (Metohija, Makedonija, Kosovo, Novpazarski Sandžak) je bil do prve polovice 20. stoletja v okviru turškega cesarstva podvržen turškemu fevdalnemu redu, ki je zaviral razvoj, predvsem v 18. in 19. stoletju, ko se je v večini evropskih držav že uveljavljala kapitalistična družbena ureditev, ki ji je mesto odstopil fevdalizem (Kuljić 1998, 199). Avstrijska dediščina na področju nekdanje Jugoslavije je bila, če jo primerjamo s tisto, ki jo je za sabo pustilo notranje razkrojeno turško cesarstvo, nekoliko kvalitetnejša. Njen razvoj je tekkel v smeri zrele centralizirane absolutistične države, medtem ko je v ogrskem delu monarhije plemstvo branilo večino privilegijev stanovske države. Država je pospeševala razvoj zgodnjega kapitalizma, agrarne reforme so manjšale fevdalne pravice, kmetje so postali osebno svobodni, po podržavljanju univerz in gimnazij je prišlo do uvedbe obveznega šolanja. Avstro-Ogrska je bila v državno-pravnem smislu naprednejša od srbske države. Kljub temu pa je bil manevrski prostor voditeljev njenih »nedržavnih narodov« ožji kot v srbski državi, kjer je postopno nastajala samostojna monarhijska tradicija. Politika avstro-ogrškega cesarstva je namreč potekala v zaprtih dvorskih krogih, pristop do nje pa je bil omejen le na elite vodilnih cesarskih narodov. Prav zato naj bi na prakso osebne oblasti obeh jugoslovanskih držav bolj vplivalo nasledstvo srbske države 19. stoletja (Kuljić 1998, 241).

Ideja jugoslovanske države je imela na začetku vlogo revolucije pričakovanj, čeprav njeni nosilci in oblikovalci sploh niso natančno vedeli, kakšno državo ustvarjajo in

kakšni bodo njeni problemi na tako raznolikem Balkanu (Južnič 1990b, 818). Utemeljitelji prve jugoslovanske države so ob neupoštevanju dejstva, da so se južnoslovanski narodi na Balkanu že nacionalno razdelili, vsiljevali stališče o enonacionalni državi. Ideja o enem narodu je bila iluzija, ki je vodila k nestabilnosti stare Jugoslavije in je z državljansko vojno obeležila nastajanje nove (Južnič 1990b, 819). Bratstvo in enotnost med jugoslovanskimi narodi je sicer bila zmagovita ideja, vendar le za kratek čas. Zamenjala jo je nova, ideja prevlade razrednega nad nacionalnim, ki se je prav tako kmalu pokazala za iluzijo. Zgodovina povojne nove Jugoslavije jo je grobo zavrnila, kot je to storila z iluzijo, na kateri je bila grajena stara Jugoslavija. Obstanek države Jugoslavije v smislu ohranjanja njene enotnosti na osnovi zgodovinsko determiniranih različnosti, je bil skoraj nemogoč. Nacionalna in civilizacijska dekomponiranost tega prostora je dejansko ostala v nespremenjenih okvirih vse do njenega razpada (Južnič 1990b, 816).

Nemiren balkanski prostor je bil torej prizorišče stalnega osvobodilnega vojnega stanja. Dolgim obdobjem konfliktov in bojov so sledila kratka obdobja enotnosti in sodelovanja. Pod vplivom opisanih okoliščin se je izoblikoval tudi kult osvoboditelja kot izvornega tipa jugoslovansko-balkanskega voditelja. Gre za tip v vojni prekaljenega bojvnika, ki mu na podlagi osvobodilnega učinka pripada neomejena oblast (Kuljić 1998, 34–35). Tradicionalno sestavino Titovega kulta je predstavljala balkanska osvobodilno-rešiteljska karizma uporniškega vladarja, v kateri se je spajal jugoslovanski zgodovinski odpor proti Turkom in Germanom.

2.2 JOSIP BROZ – OD MALEGA JOŽE DO VELIKEGA TITA

Več kot petintrideset let je bila vsa Jugoslavija obsedena z njim, bila je ponosna nanj, veselila se ga je, prisegala mu je, po njem je prepoznavala čas, z njim je korakala v srečnejšo prihodnost. Njegovi spomeniki so stali vsepovsod po državi, z njegovim imenom so se kitile najboljše jugoslovanske tovarne in šole, najvzornejše vojašnice, najvišji gorski vrhovi, glavne ulice in trgi vsej

jugoslovanskih mest. V vsaki od jugoslovanskih republik in pokrajin je po eno mesto nosilo njegovo ime, ostala pa so mu zavidala (Simić 2009, 13).

Tito je bil velika osebnost, ki je imela, kot se za osebnosti z mitskimi razsežnostmi spodobi, tudi veliko skrivnosti. Ustavimo se lahko že pri datumih njegovega rojstva, ki jih poznamo najmanj petnajst. Najbolj verjetna sta 7. ali 25. maj leta 1892. Prvega, o katerem so govorili, da je pravi datum rojstva, niso nikoli praznovali, drugega, ki je bil najverjetneje samo dobri običaj, pa so spremenili v nacionalni praznik, dan mladosti jugoslovanske mladine.¹ Prav tako je veliko ugibanj o njegovem pravem imenu in priimku. Tudi njegov slavni psevdonim Tito spremljajo velike dileme. Nikoli nista bila povsem pojasnjena niti njegov izvor niti pomen (Simić 2009, 19–25).

Malega Jože² so se stari Kumrovčani spominjali kot živahnega in bistrega fantiča. »Sodeč po šolskih spričevalih, je imel še največ težav s pisanjem. Praktično delo na vrtu, matematika in gimnastika pa so mu šli dobro od rok«. V Titovem otroštvu ni bilo ničesar, kar bi napovedovalo njegovo življenjsko pot od skromnega zagorskega kmečkega fantiča do politika svetovnega formata. Odraščal je v okolju vsesplošnega pomanjkanja, njegova družina je bila revna. Sam pa je bil trmastega in bojevitega značaja, zato se mu običajna kmečka vdanost v usodo enostavno ni prilegala (Simić 2007, 188–189).

Danes je Josip Broz ime, ki nikogar ne pusti hladnega. Mnogi ga še danes obožujejo, drugi ga vidijo kot zločinca in tirana. Eno je jasno – Tito je kontroverzna in kompleksna osebnost, ki se je v življenju znašla v precepu različnih okoliščin, neizogibnih odločitev in dramatičnih pritiskov. Tito je bil mnogo let največja avtoriteta v pisanem nacionalnem, verskem in kulturnem konglomeratu, imenovanem Jugoslavija. Danes so ga mnogi pripravljani povsem nekritično povelečevati. Po vseh letih od njegove smrti bi bilo prav, da bi do njega zavzeli objektivni odnos, očiščen pretiranih čustev, ko gre za oceno njegovega dela, napak, ki jih je naredil, ter do njegove osebnosti. Milovan Đilas³ pravi, da se je Tito imel za Jugoslavana, da ni bil izrazito nacionalno opredeljen. Pravi

---

¹ Ob tej priložnosti je več kot trideset let vsako pomlad na sto tisoče jugoslovanskih otrok in mladincev ob njegovih fotografijah, plapolanju zastav tekalo čez hribe in doline po vsej Jugoslaviji in si pri tem v Titovo čast iz roke v roko predajalo posebno štafeto palico. Na koncu so mu vsako leto 25. maja to palico predali kot največjo svetinjo.

² Josipa Broza.

³ Titov politični zapornik.

pa tudi, da se je v družbi Slovencev počutil najboljše. »Slovenija je bila najbolj razvita jugoslovanska republika in naj bi bila nekakšen vzor drugim v Jugoslaviji« (Simčič 2007, 12). Slovencem (Borisu Kidriču, Borisu Kraigherju, do neke mere tudi Edvardu Kardelju) je dal glavno vlogo pri vodenju gospodarske politike. Titova mati je bila Slovenka, odraščal je v mešanem slovensko-hrvaškem okolju, tako da mu oba naroda in njune lastnosti ter miselnost niso bili tuji. Tito se je pred smrtjo sam odločil za zdravljenje v ljubljanskem Kliničnem centru, in ne na beograjski Vojaški medicinski akademiji. V Kliničnem centru je preživel štiri mesece in tam tudi preminil. Tudi o njegovi smrti se je napletlo veliko govoric. Od tega, ali je res umrl 4. maja 1980, do govoric o napačnem zdravljenju in tudi vprašanja, zakaj se je Tito odločil ravno za Klinični center. V Arhivu Republike Slovenije je shranjen tudi fascikel 36, v katerem je mapa »Tito« z dokumenti, ki osvetljujejo Titovo osebno zdravstveno dramo in smrt, pa tudi dokumenti, ki pričajo o sočasnem ugašanju Tita in Jugoslavije. »Če Tito ne bi umrl, tudi Jugoslavija ne bi propadla«⁴ (Simčič 2007, 13).

Ne samo v Jugoslaviji, tudi ponekod na tujem so Tita dojemali zelo podobno. Zlasti je bil popularen v manj razvitih oziroma neuvrščeni državah. Tita je spoštovala in upoštevala tujina, tako Zahod kot Vzhod. Užival je svetovni ugled. Del nostalgije izhaja tudi iz tega, da se je delček njegove karizme zrcalil tudi na državo in državljane. Pred nekaj desetletji ni bilo vseeno, ali si bil Jugoslovan ali Madžar, Poljak ali Čeh. Prebivalci vzhodne Evrope so Jugoslovanom zavidali njihovo samostojnost, neodvisnost od Sovjetske zveze, dokaj visoko življenjsko raven in to, da so brez težav potovali po svetu. Tito je bil avtoriteta, v katero ni dvomil skoraj nihče. Toda bil je le človek, imel je svoje dobre in slabe stran. Storil je tudi veliko napak. Njegov projekt nestrankarske, delavske demokracije in sistem samoupravljanja je evropska levica jemala dokaj resno in ju spremljala z veliko pozornostjo. To je bil tudi čas moči in vzpona evropske levice. Sodobni čas pa je kot odlagališče, pokopališče največjih ideologij prejšnjega stoletja (Simčič 2007, 13–16).

Brez Tita Jugoslavija verjetno nikoli ne bi bila to, kar ji je v letih njegovega vladanja uspelo postati. Tako kot ni nihče v tej državi, pa tudi v velikem številu drugih svetovnih držav, dvomil o Titu, ni nihče dvomil niti o obstoju Jugoslavije po njegovi smrti. Vse

---

⁴ Teza angleškega publicista Jasperja Ridleyja, pisca biografije o Titu.

Titove skrivnosti, vključno z rojstvom in smrtjo, njegova pripadnost Jugoslaviji in pripadnost Jugoslovanov Titu in takratni državi, vse to je pripeljalo do tega, da je Tito postal in ostal največja in najbolj pomembna osebnost v zgodovini tega območja.

2.3 DEJAVNIKI VPLIVA NA NASTANEK MITA O VODITELJU

Analizo kulta nekega voditelja moramo razvijati vzporedno z analizo družbenozgodovinskega in političnega stanja, ki sta opisana že v prvem poglavju. K oboževanju vodje prispeva več medsebojno povezanih dejavnikov:

Prvič, kult osebnosti se lažje uveljavi v okoljih z manj razvito demokratično tradicijo in institucionalnimi strukturami, s prevladujočo avtoritarno politično prakso, kjer se pogosto pojavljajo zahteve po radikalnih rešitvah in podrejenosti državni oblasti.

Drugi dejavnik, ki je tesno povezan s prvim, je težnja po koncentriranju politične in družbene moči. To je težnja, ki se lahko pojavlja tudi v demokratičnih družbah. Kazalnik tega je tudi koncentriranje najvišjih državnih, političnih in vojaških funkcij okoli voditelja (Velikonja 1996b, 812). Josip Broz je bil troedini titular države, vojske in partije. Pravcata »titokracija« torej (Velikonja 2008, 16).

Tretjič, kult voditelja in njegova karizmatična oblast sta navadno odgovora na krajše ali daljše obdobje krize v družbi, razkroju starega režima. Izredne razmere pogosto povzročajo ali zaostrejo prav voditelj s svojimi privrženci. Režim s kultom vodje kot glavnim načelom oblasti lahko obstaja le kot energično in nepretrgano preseganje kriz, nenehno premagovanje zunanjih in notranjih nasprotnikov, kot dokazovanje svoje uspešnosti.

Četrty dejavnik je učinkovit propagandni aparat. Razvoj komunikacijskih tehnik in praks (radio, televizija, tisk ...) je v zadnjih desetletjih prejšnjega stoletja omogočil učinkovito

politično propagando in marketing, ki sta nujna pogoja za oblikovanje sodobnega kulta osebnosti. Med enega največjih tovrstnih dosežkov doslej sodi mit o Hitlerju⁵.

Peti dejavnik je podpora, široka platforma popularnosti v tistem sloju prebivalstva, ki postane ciljna skupina propagandnega diskurza in sprememb: srednji sloj v fašizmu in nacizmu, kmetje in delavci v socialističnih revolucijah, izkoriščani domačini v dekolonizacijskih gibanjih. Posameznik se prepozna kot pripadnik, zagovornik in hkrati izvrševalec nečesa, kar ga vsestransko presega. Identificira se z voljo in poslanstvom voditelja, ki naj bi vedno delal v imenu občega dobrega.

Šestič, tradicija. Je ohranjanje in obujanje starih mitskih stalnic v novih ideoloških preoblikah. Tradicijo je mogoče opaziti pod pretirano poudarjenimi predstavami o novem. Vsak prelom s preteklostjo, ustaljenostjo, običajno prakso je učinkovit le ob skladnosti z vsaj nekaterimi bistvenimi predstavami iz preteklosti.

Sedmi pomembni dejavnik je povezanost s širšimi političnimi, družbeno-ekonomskimi, religioznimi ali ideološkimi tokovi v družbi, velikimi projekti, industrializacijo, vojsko. Osebna oblast voditelja se prikazuje kot nujna za učinkovito reševanje velikih podvigov. Vendar pa je šele voditelj tisti, ki s svojimi osebnostnimi lastnostmi, mitiziranimi skozi propagandne mehanizme, te dejavnike, možnosti in pogoje zaostri, izrabi in izkoristi (Velikonja 1996a, 13–14). In v primeru Jugoslavije je bil Tito tisti, ki mu je uspelo vse te dejavnike združiti in s svojo osebnostjo dobesedno prevzeti množice.

2.4 MIT O VODITELJU

Mit voditelja bom tako – glede na to, da v prvem delu diplomske naloge za lažje razumevanje analize člankov pišem o zgodovinskih okoliščinah in o tem, kako je Josip Broz Tito prišel na oblast – obravnaval predvsem v okviru politične mitologije totalitarizma. »Totalitarizem temelji na idealni podobi enotne družbe brez razcepa;

---

⁵ Kot svoj največji propagandni dosežek ga je 1941. leta označil tudi njegov tvorec, inventivni nacistični minister za propagandi in prosveto Joseph Goebbels.

pooseblja pa jo prav njen voditelj« (Velikonja 1996a, 34). Voditelji so prikazani kot borci in odrešitelji, ki se uspešno upirajo zli usodi v mračnih časih in ki težave in sovražnike triumfalno premagajo. »Voditelj vedno lahko računa na božjo pomoč, saj naj bi bil sam bog, od boga poslan ali pa izvrševalec njegove previdnosti« (Velikonja 1996a, 36). »Vodja je izraz moči naroda, njegove zedinjenosti z mitskimi silami, enotnost telesa in duše, istočasno pa tudi porok občega interesa ter dejavnik regulacije odnosov med različnimi posamezniki in skupinami, ki v okviru stremljenja k občemu opravljajo svoje specifične vloge« (Slavujević 1986, 122). Prav tako voditelje poleg zveze z bogom odlikuje znanstveni um, saj so prikazani kot vrhunski misleci, znanstveniki, teoretiki in praktiki svojih idej. Zaradi naštetih dejstev se jih vedno povezuje z največjimi osebnostmi nacionalne in tudi širše zgodovine (Velikonja 1996a, 39).

Velike mitologije so doživele svoj zadnji preporod v totalitarnih idejah in režimih 20. stoletja, v komunizmu, nacizmu, korporativizmu, nacionalizmu, cerkvenih in verskih ideologijah, v obdobjih osvobodilnih vojn ali prehodov (Velikonja 1996a, 192). Korenine moderne ideje vodje vidi Cassirer v kultu osebnosti kot personificirane kolektivne želje. Ta je tako močna, da nastopi čas njenega utelešenja v vodji. Prej veljavni zakoni se izničijo, ostane pa mitska moč in avtoriteta vodje. Njegova volja postane najvišji zakon (Cassirer 1972a, 274). Mitsko figuro vodje – heroja zmeraj dopolnjuje prikazovanje vodje kot jasnovidnega posameznika, ki je prepričan v »obnovo« sveta, ki množicam in predvsem prihodnjim rodovom, obljublja srečno bodočnost. To pa je tisti moment, upanje, ki veže množico v občestvo (Brajša 1978, 166).

Avnojsko Jugoslavijo je zaznamovala figura maršala Tita, vladarja države, partije in vojske (Velikonja 1996a, 136). Jugoslovanska verzija mita enotnosti je v kraljevini bila teza o jugoslovanski naciji, v zvezni republiki pa med NOB prekaljeno bratstvo in enotnost enakopravnih narodov in narodnosti. Država se je predstavljala kot skupnost bratskih narodov. Država in narod postaneta velika družina. Živa sorodstvena metafora kohezivnosti avnojske Jugoslavije pa je bil prav njen voditelj – Josip Broz Tito. Prva Jugoslavija je prinesla nekaj začasnih rešitev odnosov na Balkanu. Druga, ki je temeljila na federalizmu, Titolandija, kot jo je označil Winston Churchill, pa je priznala posebnosti Makedoncev, zavrla je tudi ozemeljske apetite Srbov in Hrvatov po Bosni in

Hercegovini. Dejanska stvarnost Jugoslavije pa je bila zaradi stalnih notranjih konfliktov precej drugačna od tega, za kar se je predstavljala (Velikonja 1996a, 137–138).

»Mit o narodu kot organski enotnosti je izvrsten alibi totalitarni državi« (Slavujević v Velikonja 1996a, 70). V tem primeru je bistvena skupnost. Družba, država, narod, vodja se pojmujejo kot velika družina. Izključuje se vsake pomisleke o vladajoči strategiji. Država je sinonim za družbo, politično skupino ali narod (Velikonja 1996a, 70). V avnojski Jugoslaviji je Socialistična zveza delovnega ljudstva združevala vse dele družbenega življenja. Najpomembneje je bilo, da so vsi deli skupnosti skupaj, kot to kaže komunistični simbol srp in kladivo, zajemajoč vse, delavce in kmete. Izven te povezanosti naj bi bili samostojni deli nesposobni samostojnega preživetja (Velikonja 1996a, 71).

Tako kot so bili navadno prikazani, so bili tudi v umetnosti totalitaristični voditelji vedno med ljudmi – izolirani, a dostopni; nedotakljivi, a predani ljudstvu; prvi, a med enakimi (Velikonja 1996a, 44). Voditelji so bili pogosto slikani na konjih, z meči in praporji v rokah ali v letalih. Priljubljeni motivi so bili tehnika, mladost in šport, moč in hitrost, industrija, vojaška tehnika in pompozne stavbe. Med voditeljem in množicami naj ne bi bilo nikakršnih razhajanj. Državo in narod so pogosto poistovetili z voditeljevo usodo. Tudi del mitologije avnojske Jugoslavije so bili izreki, kot na primer »Jugoslavija je in ostaja – Tito« ali »Tito – to smo mi vsi« (Velikonja 1996a, 45).

»Mit opravi v družbi težko delo, saj človeku pojasni smrt; dokaže, da smrt ni konec, ampak le drugačna oblika življenja« (Cassirer v Velikonja 1996a, 92). Mitologija narodnih junakov je tako umetnost, kako narediti trajno zmago iz enkratnega poraza, bojevitost iz žalosti, up iz obupa (Velikonja 1996a, 92).

Mitja Velikonja se v svoji knjigi Titostalgija – Študija nostalgije po Josipu Brozu ob tem, ko je na vrečki sladkorja zagledal Jakčev portret Josipa Broza iz leta 1943 sprašuje, »zakaj ravno Broz? Sprašujemo se vsakdo po svoje: iz radovednosti, začudenja, zgražanja, nelagodja, vzhičenosti, obsojanja, slavljenja. Nove dušebrižnike zanima, kaj je šlo narobe, da je tako; drugim se zdi samoumevno, Tito, seveda, kdo pa drug.« (Velikonja 2008, 10). V Titovih časih je bilo normalno, da so njegovi portreti viseli

vsepovsod, da je bil njegov lik na značkah, znamkah, bankovcih, da so bili z njegovimi citati preplavljeni množični mediji, učbeniki, knjige. Bil je prisoten tako rekoč povsod (Velikonja 2008, 15). Broz je bil eden osrednjih in utemeljujočih simbolnih centrov politične mitologije socialistične Jugoslavije. Okoli njega se je razvil tipični kult osebnosti, za to je skrbela organizirana propaganda, njegovo oboževanje je bilo skrbno grajeno (Velikonja 2008, 16). Enim je danes vse skupaj zabavno, drugim skrb zbujujoče, tretji ga ignorirajo, četrti imajo to za minljivo, peti za obstojno, nekateri ga niti ne poznajo. V javnosti pa danes kljub vsemu še vedno vztraja njegova dokaj pozitivna podoba, čislan je pri zelo različnih skupinah ljudi (Velikonja 2008, 10–11). Vseh 30 let po Titovi smrti je odnos državljanov Jugoslavije, pozneje državljanov iz nje nastalih držav in tudi svetovne javnosti do njega zelo nihal. A v nečem so se strinjali vsi: Tito je bil tako za njegove nasprotnike kot tudi za privržence ali nevtralne opazovalce pomembna zgodovinska osebnost, ki je zaznamovala novejšo zgodovino jugoslovanskih narodov in tega dela Evrope (Velikonja 2008, 13–14).

K ustvarjanju mita o Josipu Brozu Titu pa so pripomogle tudi Titove stvaritve⁶, kot jih poimenuje Vrhunec (2009). Za časa svojega življenja je Tito uveljavil mnoge ideje, s katerimi si je podredil množice in so mu pomagale pri vodenju države oziroma pri vzdrževanju oblasti.

2.5 TITOVE STVARITVE

To so konkretni primeri dejavnikov, ki so ustvarili mit o Josipu Brozu in so mu omogočali, da je sploh postal tako pomemben voditelj. So sestavni del ustvarjanja mita in Titove priljubljenosti ter hkrati nadzora takratne situacije.

---

⁶ Po naslovu poglavja v knjigi Marka Vrhunca, Josip Broz Tito: osebnost, stvaritve, titoizem.

2.5.1 NARODNOOSVOBODILNI BOJ

Brez dvoma sta vodstvo in zmaga narodnoosvobodilnega boja v drugi svetovni vojni največja Titova stvaritev. Po napadu na Kraljevino Jugoslavijo aprila 1941 so si Nemci in drugi okupatorji razdelili njena ozemlja. Okupatorji so jugoslovanske narode začeli uničevati tako, da so jih izsiljevali, potujčevali, uničevali v koncentracijskih taboriščih in z ubijanjem. Pred grozno usodo jih je rešil upor, ki ga je Tito organiziral in vodil z vodstvom Komunistične partije in postal komandant partizanskih enot. V tem boju na življenje in smrt je po vsej Jugoslaviji prišlo do množičnih vstaj, v katerih so nastajale partizanske čete, bataljoni in brigade in z njihovim uspešnim delovanjem prva osvobojena ozemlja.

V začetku leta 1941 je na podlagi Leninovih in Stalinovih del izdelal študijo o strategiji in taktiki oborožene vstaje, ki jo je takrat začel tudi uresničevati. Širjenje NOB je že v začetku sprožilo številna vprašanja, saj ni bilo ne oficirskega znanja ne zgodovinskih izkušenj. Tito je to reševal sproti, saj mu številne sovražne ofenzive niso dale časa za teoretično razmišljanje (Vrhunec 2009, 71). Titu je s spretnimi manevri uspevalo. Eden od prednostnih vojaških ciljev so bile prometne zveze, ki jih je partizanska vojska uničevala predvsem kot pomoč zaveznikom ter tako ovirala hitre premike nemških sil po Balkanu in Apeninskem polotoku. Jugoslavija je tako postala pomembno bojišče druge svetovne vojne in močan del protihitlerjanske koalicije. Sile narodnoosvobodilne vojske so se stalno večale. Armadi je pomagalo na sto tisoče aktivistov narodnoosvobodilnih odborov na terenu. Narodnoosvobodilno gibanje je povsod uživalo splošno podporo. Ta vsesplošni ljudski upor je močno slabil nasprotnikove vrste (Vrhunec 2009, 72).

Ne glede na vojaške uspehe je imel Tito tudi veliko političnih težav. Medtem ko je šlo na frontah za življenje ali smrt, je šlo v politiki za domače in zunanje uveljavljanje politike NOB. Prvo vprašanje je bilo, kako zagotoviti množično podporo prebivalstva za uresničitev ciljev odpora. Na osvobojenih ozemljih so to nalogo prevzeli narodnoosvobodilni odbori, ki so prevzemali staro oblast in zaledje organizirali za pomoč partizanom. Na zasedenih ozemljih, zlasti v mestih, pa je delovala ilegalna organizacija, ki je prebivalstvo usmerjala v podporo NOB in krepila odpor proti okupatorju. To nalogo je Tito dodelil Ljudski fronti. Z vseljensko politično podlago je

Tito dosegel splošno podporo politiki NOB in zavezniško priznanje. Zato je že leta 1942 dal pobudo za sklicanje Protifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije – AVNOJ, ki je z izvoljenimi in delegiranimi poslanci na svojem prvem zasedanju sprejel prve obrise bodoče nove Jugoslavije. Na drugem zasedanju novembra 1943 je že konstituiral izvršni organ kot zametek bodoče vlade ter sprejel celo vrsto odločitev, med njimi tudi to, da bo bodoča Jugoslavija federalna država enakopravnih narodov in narodnosti. Naslednje leto je Tito postal predsednik jugoslovanske vlade. Jugoslavija je pod enotnim vodstvom leta 1945 krenila v dokončno osvobajanje celotnega ozemlja. Tito je tako v času NOB še pred zmago dosegel politično priznanje NOB. Da je bilo trpljenje jugoslovanskih narodov še večje, je poskrbela domača kolaboracija. To je bila za Tita in NOB globoka rana, ki je Jugoslovanom prizadejala velike izgube (Vrhunec 2009, 74–75). Po koncu druge svetovne vojne so v Titovi dejavnosti imeli pridobitve NOB in gojenje njegovih tradicij posebno mesto. Kadar je imel za primerno in potrebno, je vrednote in izkušnje NOB uporabljal za izhodišča notranje in zunanje politike. Gojil je tesne stike z organizacijo Zveze borcev in imel z njimi pogoste pogovore. Vedno je želel slišati njihova politična mnenja in predloge, pa tudi kako živijo in delajo. Ta srečanja so poleg koristi za same politične odločitve, imela tudi močno čustveno plat, zato sta bila zaupanje in podpora borcev njegovi politiki skoraj neomajna. Tudi v zunanji politiki je dosledno uveljavljal pomen NOB. Pri svojih obiskih je skrbel, da je bil v program ali pogovore vpleten tudi spomin na drugo svetovno vojno. Tuji državniki so ga spoštovali, mnogi so svoje občudovanje namenili dejstvu, da je bil edini vrhovni poveljnik zavezniške vojske, ki se je s svojimi borci bojeval v lastni državi, sredi okupirane Evrope. Drugi so izražali pomembno priznanje njegovim poveljniškim sposobnostim, ki so privedle do zmage in osvoboditve Jugoslavije. Nekateri so ga naslavljali z gospod maršal. Ta ogromni kapital je Tito izkoriščal za uveljavitev Jugoslavije v svetu in za utrjevanje njenega mednarodnega položaja in ugleda (Vrhunec 2009, 78).

2.5.2 FEDERALIZEM

V deželi, polni različnosti, se je rodil »neki Tito«, ki je razumel pluralizem in narode Jugoslavije povezal v enotno državo. Edino naravno je bilo, da je takšna država morala biti federalna, če je želela ohraniti njihovo narodno bistvo. Tito je to dosegel na drugem

zasedanju Avnoja v Jajcu leta 1943 ter vzpostavil doktrino in politiko bratstva in enotnosti. Nova Jugoslavija je tako uzakonila federalizem kot temelj svoje ustavne ureditve in je bila organizirana tako, da je zvezo sestavljalo šest samostojnih socialističnih republik in dve avtonomni pokrajini. Kljub takšni ureditvi se je nacionalno vprašanje nenehno pojavljalo pri določanju pristojnosti republik in pokrajin in v obliki konkretnih vprašanj in sporov. Odgovor na to je bila Titova politika bratstva in enotnosti, ki je potrebe po samostojnosti republik, enakopravnosti narodov in strpnosti do vseh razlik uveljavljala z »bratstvom«, potrebe po eni državi z enotnim socialističnim sistemom pa z »enotnostjo«.

Politika bratstva in enotnosti ni imela alternative; ali je obstajala ali pa je nastalo sovraštvo, uničevanje in ubijanje, kot se je dogajalo v devetdesetih. Če je bilo treba politiko bratstva in enotnosti utemeljiti, se je Tito vedno vračal k sklepom drugega zasedanja Avnoja in poudarjal, da je bil to prostovoljni dogovor suverenih narodov, da želijo živeti v skupni državi tako, da federacija zagotavlja njihovo enakopravnost (Vrhunec 2009, 105).

Ideja bratstva in enotnosti je prav tako nosila pomembno kohezivno vlogo znotraj jugoslovanske socialistične vizije in je bila seveda v skladu s komunističnim političnim pojmovanjem nacije. V okviru tega pojmovanja »komunistična vizija« želeno družbe ni bila razumljena kot skupek kulturno in etnično enakopravnih posameznikov, temveč družbeno-ekonomsko izenačenih posameznikov in skupin (Šnaper 1996, 23).

V nasprotju s trdnim mednarodnim položajem in ugledom Jugoslavije so se razmere doma leta 1971 slabšale. Prihajalo je do pogostejših sporov med republikami in federacijo. Pri skoraj vseh pomembnih vprašanjih so se pojavile razlike v ocenah in predlaganih rešitvah. Vsak na svoj način so to sporočali Titu, ki je moral vse pogosteje posegati v spore. Močno si je prizadeval, da bi prišlo do rešitve glavnih dilem in s tem do stabilizacije v državi. Bil je vedno bolj zaskrbljen, ker njegova prizadevanja niso uspevala. To je grozilo obstoju Jugoslavije. Tito se je zavedal, da Jugoslavijo lahko uničita samo šovinistični nacionalizem in separatizem republik, ne pa zunanji sovražnik (Vrhunec 2009, 105).

Leta 1991 se je izkazalo, kako prav je imel Tito. Ko sta izginila bratstvo in enotnost, ni bilo več ne federacije ne Jugoslavije.

2.5.3 SAMOUPRAVLJANJE

Samoupravljanje je bil originalni poskus, kako v evropski državi v razvoju na podlagi socializma, družbene lastnine in ljudske demokracije zagotoviti vladavino delavskega razreda ter mu dati v samostojno upravljanje družbeno lastnino z delovanjem tržnih zakonitosti v mešanem plansko-tržnem sistemu. Osnova so bila državna, kasneje družbena podjetja, ki so jih delavci samostojno in z lastno odgovornostjo vodili in upravljali. Poslovanje in proizvodnja sta temeljila na upoštevanju tržnih zakonitosti ponudbe in povpraševanja, spodbujanju produktivnosti in konkurenčnosti ter obračunavanju dohodka kot tudi dobička.

Vzpostavljeni so bili trije krogi vodenja:

- država, ki je s planom družbeno-ekonomskega razvoja ter ekonomske politike skrbela za delovanje sistema in opravljala nadzor nad podjetji z ustrezno zakonodajo in predpisi;
- upravni odbori in delavski sveti, ki so samostojno sprejemali poslovne odločitve, nameščali kadre in odločali o delitvi dohodka;
- direktorji, ki so s svojimi kolegiji podjetje neposredno vodili in odgovarjali za njegovo poslovanje.

Podobno so bile organizirane banke in zavarovalnice, vsi gospodarski subjekti pa so bili povezani v sistem zvezne in republiških gospodarskih zbornic. Pri odprtih mejah in vse večjih potrebah po izvozu in uvozu so podjetja samostojno odločala tudi o sodelovanju s tujimi partnerji na podlagi pogodb o raznih oblikah kooperacije. V ta namen so podjetja tudi samostojno nastopala na zunanjih tržiščih in tam ustanavljala svoja podjetja, podružnice in predstavništva. Osnovne samostojne enote podjetij so se imenovale organizacije združenega dela ter so se pogodbeno povezovale v višje oblike integracij. Vsako podjetje je moralo imeti lastne akte in pravilnike, ki jih je sprejemal delavski svet in po potrebi prilagodil tržnim razmeram. Za te akte ni bilo potrebno pridobiti soglasja državnih organov. Ob pozitivnih izkušnjah v ekonomiji se je delavsko samoupravljanje

širilo tudi na druga področja družbene reprodukcije, kot so zdravstvo, izobraževanje in informatika. (Vrhunec 2009, 114–115).

Samoupravljanje se je prikazovalo kot resnična demokracija, drugačna od na eni strani kapitalizma in na drugi strani od sovjetskega planskega socializma. Samoupravljanje je bilo v Jugoslaviji uvedeno s sprejetjem zakona o izročitvi tovarn v upravljanje delovnim kolektivom ter z uvedbo delavskih svetov v tovarnah. Šlo naj bi za zmanjšanje vloge države pri upravljanju gospodarstva. Ideja samoupravljanja je na začetku tudi v svetu predstavljala moderno in napredno idejo in zanimiv eksperiment, ki pa ni uspel. Samoupravljanje je namreč v podjetjih doseglo le simbolno raven. Nič boljše ni bilo v negospodarskih dejavnostih. V samoupravnem sistemu niso bile tovarne, sicer družbena lastnina, nikdar izročene delavcem, temveč so jih podvrgli novemu pravnemu okvirju, ki je uslužbencem dopuščal udeležbo v nekaterih vidikih uprave (Beloff 1990, 227).

Socialistično samoupravljanje je v Jugoslaviji delovalo štirideset let in se je uveljavilo kot progresiven družbeni sistem, ki je deloval v korist delovnih ljudi in ogromne večine prebivalstva. Glavno zaslugo pri tem je imel Tito, njegova politika in njegovo osebno prizadevanje, pri katerem je v veliki meri uporabljal karizmo, ki si jo je pridobil v drugi svetovni vojni kot zmagovalc v družbi zaveznikov (Vrhunec 2009, 124).

2.5.4 GIBANJE NEUVRŠČENOSTI

Ena izmed Titovih zgodovinskih stvaritev je tudi njegova vloga v gibanju in politiki neuvrščenosti. Tito je bil njegov idejni, politični in organizacijski spodbujevalec. Čeprav gibanje ni imelo stalnega voditelja, temveč vsakoletnega predsedujočega, so tako države v razvoju kot preostali svet imeli Tita za njegovega vodjo, kar pa zaradi uveljavljanja načela enakopravnosti ni sprejemal.

Gibanje neuvrščenih je razumeval kot nujno obliko povezovanja in uveljavljanja držav v razvoju, ki so po uspešni dekolonizaciji stopile na svetovno prizorišče in začele igrati svojo zgodovinsko vlogo. Po njegovem to gibanje ni bilo tretji blok, ker ni imelo vojaškega obeležja in ne ideološkega pomena ter je bilo že po svoji naravi globalno.

Vrednotil ga je kot vest človeštva, ki mora nenehno prebujati in opozarjati razvite države, kaj so njihove globalne dolžnosti in obveznosti. (Vrhunec 2009, 126).

Do vzpostavitve nove mednarodne ekonomske ureditve pa vendar ni prišlo, ker sta temu nasprotovala oba bloka, ki sta v njegovi zamisli videla nevarnost za svojo dominacijo in izgubo prevladujočega položaja v svetovnem gospodarstvu. Posledice je čutil ves svet, najbolj pa dežele v razvoju, ker se je z večanjem prepada med njimi in razvitimi državami njihov družbeno-ekonomski razvoj zaviral, svetovno gospodarstvo pa je zapadlo v pogoste krize na raznih gospodarskih področjih (Vrhunec 2009, 127).

Jugoslovanska evropocentrična politika je do sredine petdesetih let presegla meje prostora, v katerem je prej vodila zgolj balkansko in evropsko politiko in postala svetovna (Mates 1976, 77).

V sedemdesetih letih je Tito ocenil, da je prišel čas, ko mora Jugoslavija močneje uveljavljati načela neuvrščene gibanja v Zahodni Evropi. Odločil se je za obisk najpomembnejših držav, kjer je povsod prišla do izraza njegova izjemna osebnost. V vseh državah je bil sprejet z najvišjimi častmi, ki niso bile samo protokolarnega pomena, ampak so odražale tudi globoko spoštovanje gostiteljev. Z njim so se evropski sogovorniki pogovarjali kot z enakovrednim in enakopravnim partnerjem, voditeljem države, ki je v tistih letih redno spadala med deset držav na svetu z največjim mednarodnim ugledom in z eno od najvišjih stopenj gospodarske rasti in razvoja. Pokazal je zelo veliko poznavanje svetovnih problemov in sogovorniki so želeli od njega slišati mnenja in ocene, stališča in predloge za njihovo reševanje. V pogovorih je obravnaval vprašanja dvostranskih odnosov in predlogov za njihovo reševanje ter globalna vprašanja miru in varnosti, vprašanja enakopravnega sodelovanja pri pospeševanju družbeno-ekonomskega razvoja s posebno skrbjo za majhne in manj razvite države. Dosledno je tudi zastopal mnenje, da je Jugoslavija evropska država in da njena neuvrščena politika ni ovira. Ta politika daje celo možnost, da se v Evropi uveljavlja kot neblokavska enakopravna partnerica, k čemur prispeva njena politika dobrososedskih odnosov, preseganja meja, odpiranja in povezovanja na vseh področjih.

Tito pa je dosledno uveljavljal drugačnost in samosvojost neuvrščene gibanja tudi do bloka vzhodnoevropskih držav in pri tem upošteval njihovo doktrino internacionalizma, ki je vsebovala sovjetsko dominacijo nad drugimi državami. Zavračal je vse njihove

poskuse podrediti si neuvrščene države, še posebej pa napore Sovjetske zveze, da bi Jugoslavijo pripeljala nazaj v vzhodni blok. Vztrajal je, da so neuvrščene države tretja skupina svetovne konstelacije odnosov in sil in da morajo delovati neodvisno. Posebej je bil previden do Sovjetske zveze, prav tako pa je bil previden pri potezah, s katerimi naj bi Sovjetska zveza spravila pod svoj vpliv čim več držav v razvoju s pretvezo, da vzhodnoevropske države podpirajo enako politiko kot neuvrščene države. Tito je bil odločen v tem, da neuvrščene države niso tretji blok, temveč samostojna skupina neodvisnih držav (Vrhunec 2009, 129-130).

S svojo živahnostjo in aktivnostjo ter s stalnimi potovanji je dal Tito jugoslovanski zunanji politiki močan pečat. Neuvrščenost je v takratnih zgodovinskih okoliščinah Jugoslaviji pravzaprav prinesla največjo stopnjo svobode, ki jo je bila ta država sploh zmožna v tem času doseči (Mates 1976, 77).

3 ANALIZA PRISPEVKOV

Karizmatični sistemi so po navadi revolucionarni, takšni, ki pomenijo prelom utečenih pravil, rutine in tradicije. Po smrti karizmatičnih voditeljev so težave z njihovimi državami in političnimi sistemi nekaj običajnega (Simčič 2007, 13).

S Titom ali brez njega bi bila Jugoslavija verjetno polna nasprotij, njenim območjem zgodovinske razmere nikoli niso bile naklonjene. Njena nesreča še vedno tli v mitih in težki zgodovinski dediščini, ki se kaže v revščini, nasilju, zaostajanju za svetom in vsesplošni brezizhodnosti. V Titovem času pa se je zdelo, da je Jugoslavija premagala dobršen del svojega mračnega nasledstva in da jo čaka svetla prihodnost (Simčič 2007, 13–16). Tudi prispevki ob njegovi smrti so bili temu primerni. Kljub temu, da je bil že prisoten strah, da bo vsega konec.

Po osvetlitvi Titovega življenja in njegovih idej, ki so se mi zdele na tej točki za obravnavo prispevkov pomembne, me je torej zanimalo, kako se je po njegovi smrti tako mit o Josipu Brozu Titu kot povezanost med ljudmi in njim ter sistemom, v

katerem so živali, odražala v naslovnih prispevkih takrat najpomembnejšega slovenskega časnika Dela.

Predvidevam, da bodo besedila na naslovnih straneh Dela odražala načela političnega sistema, v katerem so bila napisana, in seveda še povzdigovala umrlega predsednika in krepila mitizacijo Tita kot ene ključnih osebnosti tistega časa – v svetovnem merilu, ne le v Jugoslaviji ali v Evropi. V prispevkih poleg nasičenosti s spodbudnimi besedami o tem, kako bo tudi po Titovi smrti Jugoslavija ostala ista, ostala Titova Jugoslavija, pričakujem tudi kakšno besedo o negotovi prihodnosti države brez njenega vodje, morda celo dvom o tem, ali lahko Jugoslavija brez Tita ostane v takšni obliki, v kakršni je bila pod njegovim vodstvom. To se mi zdi logično vprašanje pri vseh sistemih, kjer ima voditelj takšen vpliv, kot ga je imel v Jugoslaviji Tito.

Prav zaradi tega – zaradi mita o voditelju in Tita, ki ga lahko po mojem mnenju prištevamo k najbolj karizmatičnim vodjem v svetovni zgodovini – v prispevkih pričakujem opevanje njegovega življenja in dosežkov ter vzvišeni slavljeni stil pisanja, ki bi lahko spominjal na panegirike ali nekrologe. V SSKJ je panegirik opisan kot govor, sestavek, ki zelo povečuje, slavi kako osebo, pojav; kot primer sta navedena panegirik svobodi in napisal je panegirik nanj. Nekrolog pa je označen kot kratek članek o delu in življenju nedavno umrlega; primeri pa so napisati nekrolog, ganljiv nekrolog ter nekrolog pesniku. Nekrolog je življenjepis, kjer so podatki širše opisani in vrednoteni. Pri življenjepisu pa gre za opis človekovega življenja, narejen z namenom predstavitve človeka v okolju in času, kako si je izoblikoval svoj svetovnonazorski in človeški, duhovni, moralni obraz. Življenjepisi oziroma biografije popisujejo odnos med veliko, pomembno človeško figuro in njegovim zgodovinsko danim okoljem. To ni le gola življenjska stvarnost osebnosti, temveč tudi okolje okoli nje (Bajt 1993, 125). Ker gre pri nekrologu za smrt osebe, pri panegiriku pa za slavno pisanje, je pričakovati veliko čustvenosti in izrazja, ki ga v časnikih ne beremo vsak dan. Iz tega izhaja, da je v prispevkih pričakovati veliko ozko knjižnih, vznesenih in ekspresivnih jezikovnih sredstev. V diplomskem delu bom s stilno analizo skušal ugotoviti, katera jezikovna sredstva so pisci izbirali v naslovnih prispevkih ob smrti Josipa Broza Tita, in katere pomenske elemente so pisci poudarjali.

Analiziral bom prispevke na naslovnica Dela, ki je bilo v tistem času osrednji slovenski časnik. 5. maja 1980, prvi dan po smrti Josipa Broza, je delo izšlo kar trikrat. V prvi in drugi izdaji je bila na naslovnici velika Titova slika, levo naslov Umrl je naš Tito, pod naslovom pa vest o njegovi smrti. V tretji izdaji ta dan in naslednje dni pa so se vrstili članki o njegovi smrti, ki so opisovali pogreb, citirali pomembne tuje državnike, podrobno opisovali vzdušje in se spraševali, kakšna bo po Brozovi smrti prihodnost Jugoslavije. »Ko bomo zbrali in prebrali vse globoke, občutene in iskrene misli, ki so jih ljudje raznih narodnosti povedali o Titu in o nas ob njegovi zadnji poti, bomo v marsičem modrejši in tudi bolj pripravljeni na preizkušnje in naloge, ki nas čakajo,« je bilo zapisano v članku na naslovnici dela 10. maja 1980. Opaziti je, da je avtor neposredno vključen v dogajanje, da se ga je zadeva dotaknila, subjektivizirano piše o Titovi smrti, kar ni značilnost novinarskih besedil.

Vsi, vključno z novinarji so bili prepričani, da morajo nadaljevati pot, ki jim jo je Josip Broz zastavil. V Delu 12. maja tako piše: »Bolj kot kdajkoli zaupamo vase. Titovo delo nas je utrdilo. To so lastnosti, ki so jih naši narodi in narodnosti pridobivali v svoji zgodovini. To nam daje moč in voljo, da tudi v teh težkih časih delamo več in bolje kot do zdaj.« V tem primeru se še enkrat očitno izkaže, da so novinarji del dogajanja in ne zgolj opazovalci. Pisec besedila ljudi dobesedno nagovarja, naj bodo v teh izrednih okoliščinah, ob tem izrednem dogodku še močnejši, kot so bili pred tem.

Oblika prispevkov o smrti Tita se od besedila do besedila razlikuje. Že če upoštevamo dejstvo, da so nekatera besedila zapisana kot nekrolog, druga kot zapisnik seje, tretja v obliki nekakšnega dnevnika, pri četrth se namesto uvoda pojavi jedro sredi dogajanja, nekatera pa imajo uvod in se nato nadaljujejo, vidimo, da so si besedila v tem zelo različna. V pisanju je veliko dramatičnega sedanjika, ki nam daje občutek, da dejansko vemo vse, kar se je dogajalo, skoraj kot bi bili tam. Nekateri prispevki se začnejo kar s citati, kot na primer 10. maja z besedami komentatorja britanske televizije BBC: »Skoraj nežno so prinesli tega velikega moža ...« Prav tako 14. maja, ko se v začetku prispevka s citatom šestletne Olje pojavimo v središču dogajanja, sredi množice: »Ne zebe me. Pa kaj, če dežuje. Prišli smo obiskat Tita.« Od 5. do 10. maja so to prispevki brez kakšnega posebnega uvoda. Na naslovnici je tako prispevek in velika slika. Tu velja, da slika govori več kot tisoč besed, saj so to zgovorne slike Tita, množice ljudi, njegovega groba in podobno. Od 12. maja naprej Delo spet izhaja z običajno

naslovnico, brez velikih naslovov in slik, pod naslovi so v večini z nekaj besedami povzete najbolj pomembne informacije prispevka, ki so kot nekakšen podnaslov, sledi uvod in nato sam prispevek. Brez izjeme pa je v vseh besedilih zaznati močno čustvenost, pogosto dramatičnost v pisanju, slavijo pa umrlega predsednika in narod, ki bo nadaljeval njegovo pot. Tovrstna besedila presegajo običajno novinarsko pisanje in pod vplivom dogodka velikih razsežnosti razvijejo polliterarni stil pisanja.

3.1 POSEBNOSTI V PRISPEVKIH O TITU

3.1.1 MOLK

Že ob prvem prebiranju besedil sem opazil, da je ob Titovi smrti pogosto omenjen molk oziroma tišina. Prav to je po pisanju v Delu tisto najbolj pomembno, kar je na ulicah ob zadnjem slovesu odražalo žalost ljudi ob njegovi smrti in poudarjalo veličino tega dogodka.

Samo v prispevkih na naslovnica Dela tretje izdaje 5. maja in izdaje 7. maja 1980, se besedi molk ali popolna tišina pojavita več kot desetkrat. Avtorji s tem poudarjajo, da ljudje niso mogli verjeti, kaj se je zgodilo, in so bili globoko prizadeti. Poglejmo si nekaj primerov iz tretje posebne izdaje 5. maja 1980. »... ob strani velik polkrog Titovih sorodnikov in najbližjih sodelavcev, vse naokrog pa množica v najglobljem **molku**.« Ali pa: »Odzvale so se sirene v mestu, ki je ostalo **nemo** ...« Tu avtor opisuje molk ljudi, ki so bili zaradi dogodka šokirani. Novinarje pa z omenjanjem molka predvsem v prvih dneh kar malce zanese. V nekaterih besedilih tudi zaradi tega dobimo občutek, da ne beremo novinarskega prispevka, ampak knjigo, literarno besedilo. Dva dni zatem pa v naslovnem članku molk skozi vse besedilo stopnjuje. »Toda zgodilo se je in dogaja se, česar ni nihče pričakoval: **mol** človeka, ki nam je umrl, se je preselil v vse nas kakor da je nalezljiv. Kakor da je edina možnost in edino izrazilo. Kakor da je v resnici vse drugo samo še **tišina**.« Nadaljuje: »**Presunljiv mol** je spremljal krsto, ko se je zapeljala skozi ljubljanske ulice; kot da je to slovo mogoče izreči samo brez besed. V **popolni tišini** so se zapirali dežniki, kakor da se je med molčečimi ljudmi zbudila neka speča, nikdar zavestno znana vedenjska norma. V **popolni tišini** so si ljudje v množici

podajali nageljne ...« Proti koncu prispevka avtor uporabi celo oksimoron glasen molk, ki je glasen in odmeven bolj, kot bi bilo karkoli drugega. Občutek molka tako še stopnjuje . »**S tem molkom**, ki traja že četrti dan, smo presenetili sami sebe in presenetili smo druge. **Glasen in odmeven** je bolj, kot bi zmoglo biti kakršnokoli jokanje, jadikovanje, naricanje. Več pozornosti zbuja, kot bi jo lahko še tako glasno besedovanje. »**Complete silence**«, pravijo eni in »**un silence impressionant**« drugi.« Ob prebiranju teh stavkov si je težko predstavljati, da je šlo za novinarska besedila, preveč je primerjav, stopnjevanja, pretiravanja, literarnega slikanja občutij. Besedilo se tudi zaključuje s tem, da ponovno poudari molk ob smrti predsednika. Tako je 7. maja na naslovnici prispevek, katerega rdeča nit je vzdušje ob Titovi smrti, najbolj značilno pri tem vzdušju pa je bilo, da je Jugoslavija od žalosti molčala. »Večkrat se je že zgodilo, da smo presenetili sebe in druge, včasih z besedami, drugič z dejanji, tretjič z obojim hkrati. Z narodnoosvobodilnim bojem, z drugačno potjo in obrazom socializma, z drugačnostjo svojih notranjih in zunanjepolitičnih stališč. Danes je to **mol**k.« Novinarji so sledili pomenu dogodka, kar se je kazalo v načinu pisanja. Opustili so svoje novinarsko delo in ustvarjali polliterarna besedila, ki se berejo kot zgodbe.

3.1.2 TITO – OČE NARODA

Druga značilnost besedil – ki tudi potrjuje predstavo o Titu kot očetu naroda, o čemer sem pisal v prvem delu – je, da so o njem v določenih delih besedila dejansko pisali kot o članu velike družine, kot o svojem očetu.

Tako se prispevek v Delu 10. maja 1980 skoraj poetično začne z besedami: »Skoraj nežno so prinesli tega velikega moža v njegov zadnji dom. In zdelo se nam je, da smo se udeležili **družinskega pogreba** jugoslovanskih narodov, ki so **pokopavali svojega očeta** ...« Kasneje pa v istem stilu nadaljuje: »Ljudje so se zatopili vase, se spominjali in delali osebne obračune. Hkrati so se poslavljali, kakor je navada pri nekaterih narodih in skupnostih, ko **član družine odhaja** na dolgo in zadnjo pot. Pred slovesom vsi molčijo, saj besede postanejo včasih nepotrebne, celo morda nadležne, ker odvrta človeka od najglobljih misli.« Novinarji so bili eno z narodom in tako so tudi pisali. V besedilih je opaziti pretirano slavljenje in čustvenost, pripadnost Titu.

Tako se v prispevkih samo še potrdi ta skrivnostna povezanost med Titom in ljudmi v državi, ki jo je vodil. Titom, ki naj bi bil delovnim ljudem bolj oče, kakor voditelj, bolj član družine, kot predsednik.

3.1.3 SEJE OZ. GOVORI

Zanimivo se mi je zdelo, da poleg prispevkov na naslovnica najdemo tudi zapise ali govore z različnih sej. Tako je na naslovni strani 13. maja prispevek Odgovorni, odločni in sposobni razvijati neuvrščenost in samoupravljanje, ki je zapis govora predsednika CK ZKS⁷ Franceta Popita s seje predsedstva CK ZKS, kjer je spregovoril o aktualnih nalogah zveze komunistov. Te zapise sem v svoji analizi priključil k ostalim besedilom, saj so bili objavljeni na mestih, ki sem jih analiziral, torej na naslovnica Dela po Titovi smrti. Prav tako je pod naslovom Naša skupnost je stabilna in trdna: mirno zre v prihodnost 16. maja objavljen govor s seje predsedstva SFRJ, ki mu je predsedoval Lazar Koliševski. Njegov govor je s seje, na kateri so za predsednika izvolili Cvijetina Mijatovića, za podpredsednika pa Sergeja Kraigherja. Podobno kot pri novinarskih besedilih, tudi tu opazimo nagovarjanje ljudi k temu, da bo kljub Titovi smrti v prihodnosti še vse dobro. Besedila se, tako kot veliko novinarskih prispevkov tistega časa, približajo panegirikom in gradijo na dramatičnosti. 21. maja pa sta na naslovnici dva podobna prispevka. Prvi je govor Mitje Ribičiča s seje predsedstva republiške konference SZDL Slovenije, kjer je govoril o nalogah »vseh subjektivnih sil pri nadaljnji graditvi sistema socialističnega samoupravljanja«. Drugi primer istega dne pa je poročilo s seje predsedstva CK ZKJ, kjer so obravnavali, kot so zapisali, »nekatero značilnosti političnega položaja v državi«. Tako sem nekatere primere vzel tudi iz poročil oz. govorov z različnih sej. Najbolj zanimivo pri vsem pa je bilo to, da se omenjena poročila od ostalih prispevkov ne razlikujejo toliko, kot bi danes pričakovali. Stil pisanja je zelo podoben. Govore in poročila s sej lahko ločimo le po tem, da so skozi vse besedilo pisana v večini v prvi osebi množine. Seveda ne gre za novinarska besedila, čeprav je na prvi pogled tako videti. Pri tem je težko govoriti o novinarskem pisanju in s tega vidika zadevo komentirati, saj so to vseeno le zapisi sej in s pisanjem novinarjev nimajo opraviti ničesar. Vseeno pa so jim zelo podobni, to pa zato, ker so

---

⁷ Centralni komite Zveze komunistov Slovenije.

ljudje na sejah govorili o zelo podobnih čustvih, kot novinarji v svojih besedilih, saj so govorili o isti stvari, ki je vse državljane zelo prizadela. Zanimivo pa je, da se je zapise na tak način sploh objavljalo in so imeli bralci vpogled v te dokumente, ki so bili prav tako kot ostali prispevki polni čustvenega izrazja in spodbudnih besed za prihodnost države.

3.1.4 PRIČEVANJA

Stalna povezava med ljudmi in Titom je zelo prisotna že v besedilih novinarjev, kar pa v prispevkih še bolj poudarijo s citati oziroma pričevanji. Poleg tega, da objavljajo citate svetovnih radijskih postaj in ostalih medijev ter sožalne brzjavke, je še večja pozornost na besedah navadnih ljudi, delavcev, na njihovih pričevanjih. V že tako čustvenih besedilih so novinarji s tem še poudarili strah in trpljenje ljudi ob izgubi predsednika. S pričevanji so tako pisci gradili na čustvenosti in dramatičnosti besedil.

Od 12. maja dalje, ko naslovnice Dela niso več samo v znamenju Titove smrti, je veliko prav takšnih besedil. Tako v uvodu prispevka Titovo delo nas je utrdilo, daje nam moč in zaupanje vase, avtor zapiše: »Vendar pozornost in spoštovanje, ki jo našemu predsedniku še naprej izkazuje **ves svet in množice ljudi**, ki se zgrinjajo v Užiško ulico št. 15 v Beogradu, dokazujejo, da predsednik Tito in njegovo delo nista in tudi ne bosta pozabljena.« S tem, da se ljudje množično odpravljajo v Beograd, avtor nakaže, kako je bil dogodek pomemben za državljane Jugoslavije. Predsedniku pa je, kot je zapisano, spoštovanje izkazoval ves svet, torej je bil dogodek še mnogo širši in je prešel meje države, ki ji je Tito vladal. Gre za slavljeni stil pisanja, ko avtor poudarja pomembnost Josipa Broza. Tu so objavljene na primer tudi nekatere bolj ali manj pomembne brzjavke iz Jugoslavije in iz tujih držav, ki so prišle ob smrti predsednika. »Združenje folkloristov Vojvodine sporoča, da bo Tito ostal nepresahljiv vir navdihov ljudske ustvarjalnosti: Zavedamo se, da je umrl, vendar nikoli ne bomo mogli ali hoteli v to verjeti, ker dokler jugoslovanski narod živi, obstaja Kozara, Sutjeska in Kadinjača, bo živel tudi Tito.« Objavljeni so tudi podobni telegrami delavcev mariborske Elektrokovine, pa društva prijateljev Jugoslavije iz Sao Paola in družbeno-političnih organizacij skupnosti občine Reka. Prav tako na naslovnici Dela dan kasneje lahko beremo o odzivih z vsega sveta. Z objavljanjem brzjavk novinarji bralcu dajejo

vpogled v odzive kolektivov podjetij in pomembnih posameznikov na Titovo smrt. Tako so dobili ljudje uradno potrditev in dokaz o tem, da Tito ni bil pomemben le za njih, ampak je bila njegova smrt velika izguba za ves svet. S takšnimi odzivi so avtorji nadgrajevali svoj že tako vzvišen slavlilni stil pisanja in mu dodajali dramatičnost.

13. maja pa sem tudi prvič opazil pristop novinarja, ki je o vtisih spraševal prav neznane, delovne ljudi, otroke in borce, tiste, ki se jih ves čas ob Titu najbolj poudarja – kar je zaradi takratnega političnega sistema sicer logično. Tako se avtor približa reportažnemu novinarstvu, s pričevanji »očividcev« pa prispevek še pridobi na čustvenosti in dramatičnosti. »Pred grobom tovariša Tita na Dedinju se že tretji dan vije dolga vrsta vseh tistih, ki se želijo pokloniti svojemu heroju, voditelju in vzorniku. Na čelu dolge kolone, v beli narodni nošnji, stoji ženica in borka Zoja Maljotić, rojena leta 1894. Na grob je prišla iz Peči: »To je najmanj, kar sem lahko storila za Tita. Med vojno sem bila velikokrat ranjena, toda ta zadnja rana ob Titovem slovesu se ne bo nikoli zacelila.« Že z opisom ženske kot ženice v beli narodni noši novinar poudari, da so to besede preprostega človeka, navadnega državljana, delavca. Še enkrat se izkaže ljubezen ljudske množice do Tita. Ženica s svojo izjavo dokazuje, da je bila duševna bolečina ob izgubi predsednika nekaj najhujšega, kar se ji je zgodilo, hujša od vojnih ran. Mislim, da so tako kot novinarji, tudi ostali državljanji ob tako pomembnem dogodku, ki je imel zanje neverjetne razsežnosti, s primerjavami in opisi pretiravali, vendar je Tito vsem toliko pomenil, da je to razumljivo. Potem opisuje, kako sta »dve deklici prišli na grob z dedkom. Iz sosednje ulice prihaja skupina malčkov iz otroškega vrtca Rdeča kapica. Ob grobu se že tri dni vrstijo delavci, kmetje, študenti, Titovi soborci.« Skratka, ob branju dobimo vtis, da so vsi, prav vsi, od otrok v vrtcu do njihovih dedkov, takrat želeli obiskati Titov grob, in veliko njih ga je tudi zares obiskalo, čeprav so morali ure in ure stati v vrsti in čakati. Novinarji pa so to opisovali s samimi presežniki, pogosto jih je ob izrednih okoliščinah tudi zaneslo, predvsem v opisovanju podrobnosti.

Dan kasneje v prispevku Z delom hočemo vsemu svetu pokazati, da smo Titova država vidimo skoraj isto sliko: »Vrsta se začne vijugati že v zgodnjih jutranjih urah. Kmet Živorad Jović iz Kormana pri Šabcu, ki je leta 1948 služil vojaški rok v Titovi gardi: »Pri nas se te dni trudimo, da bi delali več in bolje. Vsemu svetu hočemo dokazati, da smo Titova država,« pripomni s solzami v očeh.« Primer je zelo podoben prejšnjim,

solze v očeh pa še gradijo na dramatičnosti, na tem, da občutimo žalost, ki so jo tiste dni čutili državljani Jugoslavije. To pa nista edina takšna primera. 16. maja poleg odzivov ljudi in tega, da se ob grobu nabira nepregledna vrsta, objavijo celo urnike organiziranih obiskov groba, saj vsi naenkrat pokojnega predsednika ne morejo obiskati: »Tako bodo jutri od 9. do 16. ure Titov grob obiskale organizirane skupine občanov iz Srbije, 17. maja je na vrsti Vojvodina, dan za tem Kosovo ...« Podrobnosti, kot so tudi imena ljudi, njihovi poklici, njihove izjave in jezik avtorjev člankov, so izrazito čustveno nabiti. »Malčki molče čakajo in potrpežljivo stopajo proti beli marmornati grobnici. Prizori in odgovori obiskovalcev so podobni tistim včeraj, tistim pred tednom dni.« Občutek dobimo, da se je vse v državi ustavilo in da se dnevi ponavljajo. Cilj vseh pa je, da bodo še več delali, še prej pa obiskali Titov grob. Tudi novinarji s pisanjem temu sledijo in prav to poudarjajo.

3.1.5 NASLOVJE

Analiza naslovov pokaže podobno. Prve dni so naslovi, ki govorijo o tem, da je Tito umrl in opisujejo pogreb in vzdušje: Umrl je naš Tito, Slovo Slovenije od Tita, Četrti dan bolečine ves svet veliča Tita.

Tako je do 9. maja, ko te naslove zamenjajo naslovi o dogodkih po Titovi smrti in predvsem o nadaljnji poti Jugoslavije, Jugoslavije po Titu. Takšni naslovi so: Z bolečino, a ponosno in trdno po Titovi poti, Živimo s Titom, Z delom hočemo vsemu svetu dokazati, da smo Titova država, Naša skupnost je stabilna in trdna: mirno zre v prihodnost. Ti naslovi so že bolj opisni, povečujejo Tita in narod, novinarji pa se odmaknejo od novinarstva in ljudi prepričujejo, da bo kljub trenutni žalosti še vse v redu.

Od 5. maja, ko se v časniku prvič pojavi novica o Brozovi smrti, do vključno 10. maja 1980, naslovnice polnijo veliki naslovi o Titovi smrti in navadno ena ali dve sliki, ki obsegata vsaj pol strani naslovnice. Z 12. majem pa se naslovnica Dela vrne v svojo ustaljeno obliko z več krajšimi prispevki, vendar jih je še veliko posvečenih Titu. To je bilo po vsej verjetnosti povezano z uradnim žalovanjem, ki se je zaključilo v nedeljo, 11. maja 1980. »Z včerajšnjim dnem se je v Jugoslaviji uradno končalo splošno

žalovanje za umrlim predsednikom Josipim Brozom Titom. Tudi žalne knjige, v katere so se v znak spoštovanja do ljubljenega voditelja vpisovali delovni ljudje in občani po vsej državi in tudi marsikje v tujini, so včeraj zaprli,« je zapisano v Delu 12. maja. Vse do konca meseca pa je na vsaki naslovnici še vedno vsaj en prispevek, v začetku bolj pogosto dva ali trije, ki govori o Josipu Brozu. Tako besedila kot velike slike, ki so bile na naslovnica objavljene prvih nekaj dni po smrti, povzdigujejo Tita in njegovo smrt prikazujejo kot najbolj tragično stvar, ki se je lahko državi zgodila.

3.1.5.1 JEZIKOVNOSTILNA ANALIZA NASLOVJA

V analizi naslovov na naslovnih straneh časnika delo po Titovi smrti me bodo zanimale tiste značilnosti, ki so del izbora jezikovnih sredstev. Raziskal bom oblikoslovne značilnosti v naslovih, kjer bom poskušal ugotoviti, ali so pogostejši glagolski ali samostalniški naslovi. Prav tako se bom lotil interpunkcijskih naslovov ter avtomatizmov in aktualizmov v naslovih. To pa zato, da bom ugotovil, če se že v naslovih morda kaže tako čustvenost kakor tudi odmik od novinarstva k polliterarnim zvrstem, kot se je to ob Titovi smrti zgodilo s samimi prispevki. Po mojem mnenju so glagolski naslovi v primerjavi s samostalniškimi pogosto bolj opisni, že v naslovu pojasnjujejo dogajanje, z njimi je mogoče izraziti dosti več kot le določeno dejstvo, o katerem kasneje pišemo v prispevku. Ob izrednem dogodku velikih razsežnosti in ob nasičenosti čustev tako pričakujem veliko število glagolskih naslovov. Analiza interpunkcijskih naslovov se mi zdi pomembna predvsem zaradi morebitne uporabe klicaja, ki deluje izrazito čustveno, in vprašaja, ki bi ga v kakšnem od naslovov pričakoval že zaradi velikega števila vprašanj, ki jih je izzvala Titova smrt. Avtomatizmi v naslovih me zanimajo, ker se nekateri prispevki berejo kot nekrologi, za katere bi lahko rekli, da so že tako avtomatizirana besedilna vrsta, pogosto se pišejo na podoben način, zanje je ustvarjen nekakšen kalup. Prav pri takšnih besedilih o smrti Josipa Broza je velika možnost, da se pojavi avtomatiziran naslov. Glede aktualizmov pa mislim, da se v izrednih okoliščinah ali dogodkih uporabljajo pogosteje kot ob vsakdanjih temah, zato bo zanimivo pregledati tudi te.

Ugotovil sem, da je na naslovnica Dela nekaj več samostalniških naslovov. Od 34 analiziranih naslovov je bilo 14 glagolskih in 20 samostalniških. Mislim, da v dnevnem

tisku navadno prevladujejo ti naslovi in je skoraj polovica glagolskih, ki sem jih naštel v prispevkih po smrti Tita, kar veliko število. Z glagolskimi naslovi so novinarji pogosto nakazovali kopičenje čustev, ki se je nadaljevalo v prispevkih. Že prvi prispevek po Titovi smrti nosi glagolski naslov *Umrli je naš Tito* (5. 5. 1980, *Delo*). Takšnih naslovov je veliko, ker pogosto avtor z naslovom pove, kaj se je tistega dne v povezavi s Titovo smrtjo dogajalo, kaj so ljudje delali. Tako 7. maja na naslovnici opazimo naslov *Četrtri dan bolečine ves svet veliča Tita*, tri dni kasneje pa *Živimo s Titom*, kjer avtor opisuje, kako je bil Tito za svet in Jugoslavijo pomemben. Avtor je poudaril, kako je ves svet Titu naklonjen, z drugim naslovom pa, kako Tito v srcih in dejanjih državljanov Jugoslavije še vedno živi. Z neglagolskim naslovom tega ne bi bilo mogoče storiti na takšen način. Na naslovnici 12. maja sta glagolska naslova *Titovo delo nas je utrdilo*, daje nam moč in zaupanje vase in *Svet občuduje Tita*. Tu novinarji glagolske stavke uporabljajo za opisovanje presežkov, v prvem primeru nam pisec pove, da so ljudje delavni, močni in zaupajo vase prav zaradi Tita. Tu je že sam naslov, tudi če ne beremo celotnega prispevka, dovolj pomenljiv, da vidimo, kaj je Josip Broz za svojo državo pomenil. Takšen učinek bi z naslovom, če ne bi bil glagolski, težko dosegli. Prav tako se pojavljajo glagolski naslovi, ki so pravzaprav citati ljudi, ki so obiskovali Titov grob. Takšen primer je naslov *Z delom hočemo vsemu svetu dokazati, da smo Titova država* z dne 14. maja 1980. Tu gre za pričevanje ljudi. Ko bralec prebere takšen naslov, se znajde sredi dogajanja in značilnega čustvenega pisanja ob dogodku. Istega dne je na naslovnici tudi naslov *Sodelovanje na trdnih temeljih neuvrščenosti*. 15. maja sta oba naslova, ki se v povezavi s Titovo smrtjo pojavita na naslovnici, glagolska, in sicer *Vsa Jugoslavija se zbira v Užiški ulici* ter *Predsedstvo SFRJ danes voli predsednika in podpredsednika*. S temi naslovi so novinarji podali celovito informacijo, kaj se je tisti dan dogajalo. Ni pa zaznati posebnega načina pisanja, ki je v tem času iz novinarstva prehajalo v polliterarna besedila, kar lahko opazimo pri naslednjih primerih: *Nobena tišina doslej ni bila tako zgovorna* in *Naša skupnost je stabilna in trdna: mirno zre v prihodnost*. 17. maja na naslovnici najdemo citatni naslov »Njegovo srce še živi, zastali so le koraki«. Podobno tudi 19. maja: »Bil je človek, ki smo mu neomajno zaupali«. S temi citati novinar že v naslovu, preden se sploh lotimo branja prispevka, gradi na dramatičnosti dogodka. 26. maja avtor v imenu državljanov Jugoslavije poetično nagovori umrlega predsednika: *Brez Tebe pred nami, vendar s Teboj v nas, odločno nadaljujemo Tvoje delo*, ki je tudi glagolski naslov. Slednjega lahko beremo celo kot verz, misel z izrednim čustvenim pridihom. Ti primeri so lep dokaz pisanja, ki zagotovo

odstopa od skopega podajanja informacij. Titu so ljudje zaupali, ko je umrl, je v njih še živel, želeli so nadaljevati njegovo pot. Brez uporabe glagolskih naslovov novinarji vsega tega v naslovih ne bi mogli izraziti. Čustveni glagolski naslovi so značilni za prispevke o in po smrti Josipa Broza. Sicer je bilo tisti čas v časniku še vedno nekaj več neglagolskih naslovov, vendar se mi zdijo glagolski za mojo diplomsko nalogo pomembnejši, saj ravno v njih odseva vsa čustvenost in dramatičnost pisanja ter opevanja Josipa Broza, kar potrjuje tudi njihova količina.

Samostalniški naslovi so lirični, impresivni, kot na primer 13. maja Nepregledne vrste ob grobu na Dedinju ali Tiha ura zgodovine z dne 27. maj 1980. Glagolski pa so bili v tistem obdobju precej dolgi in opisni. Bili so jasni, informativni in ob prebiranju naslovov smo točno vedeli, kaj lahko v posameznem prispevku pričakujemo, kaj ljudje delajo in za kaj se bodo v prihodnosti borili.

3.1.5.2 INTERPUNKCIJSKI NASLOVI

Korošec (1998: 106) v naslovih ločuje štiri vrste ločil: veliki ločili vprašaj in klicaj, mali ločili dvopičje in pomišljaj, parni ločili oklepaj in narekovaj ter izpustno ločilo tropičje. Veliki predstavljata najvišjo stopnjo naslovnih posebnosti, tropičje pa najnižjo. Takšnih naslovov na naslovnica Dela ni bilo veliko, našel sem jih štiri. Pri dveh se pojavijo narekovaji, pri enem dvopičje, pri enem pa tropičje. Najbolj opaznih ločil, klicaja ali vprašaja, v naslovnih ni bilo.

14. maja najdemo prvi primer, ko avtor naslov zapiše v narekovajih: »Z delom hočemo vsemu svetu dokazati, da smo Titova država«. Gre za pričevanje nekega kmeta ob Titovem grobu, ki ga je novinar uporabil za naslov. Drugi primer »Njegovo srce še živi, zastali so le koraki«, pa so zapisali delavci Planike v sožalni brzojavki. Med interpunkcijskimi naslovi, ki sem jih našel na naslovnih straneh Dela, imata ta dva največji pomen. To sta primera ločil, ki imata dramatičen učinek, povečujeta Tita in človeka pritegneta k branju prispevka. Avtorju se je sporočilo zdelo očitno tako močno, da ga je postavil namesto naslova oziroma kot naslov. Ob izrednih dogodkih, kar je Titova smrt gotovo bila, ljudje pogosto izrečejo zanimive izjave, posebej, ko dogodku dajejo tako velik pomen. Tako je bilo tudi tu, avtorju pa so se zdele tako dobre, da jih je

dal v naslov. Izražajo žalost in prepričanje, da Titove ideje niso umrle, in da bodo ljudje z njegovim delom nadaljevali. Tu se še enkrat pokaže, da je novinarja ob dogodku malce zaneslo iz okvirov novinarskega pisanja v pisanje zgodb ob velikem dogodku. Druga dva primera: Dedinje, Belvedere, Wilanow ... in Naša skupnost je stabilna in trdna: mirno zre v prihodnost, nimata tolikšnega stilnega učinka. Prvi s tropičjem v vlogi nadaljnega naštevanja nakazuje vseprisotnost žalovanja, drugi za dvopičjem pojasnjuje prvi del in ima tipično skladiščno vlogo.

3.1.5.3 AVTOMATIZMI IN AKTUALIZMI

Aktualizacija pomeni novo, nenavadno uporabo jezikovnih sredstev za doseg posebnega učinka. Pri aktualizaciji tako določeno besedo uporabimo v neobičajnem pomenu ali na neobičajnem mestu, lahko pa so to tudi povsem nove besede. Aktualizem je pripravljen za enkratno uporabo, medtem ko se avtomatizem pojavi večkrat in preide v avtomatizirano, stalno rabo. Lahko pa se zgodi, da se nek aktualizem ponavlja in se celo avtomatizira (Korošec 1998, 16). Pričakovano je bilo obojnih v časniku veliko.

3.2 TROPI

Tropi avtorjem omogočajo, da gradijo stik z izkustvenim svetom bralca in poživljajo besedilo. S prenesenim ali zamenjanim pomenom so tropi v analiziranih besedilih pogosta izbira avtorjev. Kopičenje in čustvena nabitost teh v besedilih pa kaže na to, da je avtor pogosto zaradi velikosti in pomena dogodka prešel v polliterarni stil, ki se kaže kot izrazito subjektivizirano opevanje smrti ali hvalnice Titovega življenja in dela.

3.2.1 KOMPARACIJA; METAFORA

V tretji posebni izdaji Dela 5. maja 1980, dan po smrti Josipa Broza Tita, avtor tišino, ki je pritiskala na trenutke slovesa, primerja s svincem: »V **tišini, ki je kot svinec** pritiskala na trenutke slovesa ...« S tem je želel opisati in bralcu nazorno ponazoriti, da

je bila ta tišina zares ubijajoča in težka. Da bi izrazil žalost in ljubezen naroda do Tita, v nadaljevanju uporablja podobne komparacije: »Nageljni, **rdeči kot ljubezen**, so naredili nežno preprogo na poslednji poti.« Primere gradijo na čustvenosti in – ko jih beremo danes – na boljšem predstavljanju tega, kar so takrat ljudje čutili in novinarji posledično zapisali. V članku z naslovom »Titovo delo nas je utrdilo, daje nam moč in zaupanje vase«, ki je bil objavljen na naslovnici 12. maja, so objavljene tudi nekatere sožalne brzojavke predsedstvu Jugoslavije. V eni od teh člani društva prijateljev Jugoslavije iz Sao Paola metaforično zapišejo: »Čeprav živimo daleč od domovine, smo del Jugoslavije in s smrtjo predsednika Tita se je **v naših prsih odprla globoka rana**.« Duševne rane primerjajo s fizičnimi, novinar to povzame in gradi na dramatičnosti samega besedila. Prav tako v telegramu družbeno-političnih organizacij skupnosti občine Reka piše: »Za našim Titom, ki je besedo »tovariš« vedno postavljaj na prvo mesto in vedno ostal človek, v teh dneh **tečejo potoki solza** z obeh strani Učke in širom po naši lepi domovini. **Zlivajo se v veliko reko naše moči**, enotnosti, bratstva, ki nas nosi in nas bo nosila po Titovi poti.« Tu gre za niz metafor ali alegorijo, ko naj bi se žalost ob izgubi pretvorila v moč in enotnost v prihodnosti. Opis žalosti je eden bolj čustvenih, zato je bil verjetno tudi uporabljen v prispevku. Metafore v telegramu delujejo poetično in se zelo približajo literarnim besedilnim vrstam. Niz metafor sem našel tudi v prispevku z naslovom Živ venec v časniku istega dne: »**Živ venec** okoli Ljubljane, živ spomin na dni, ko je okupator z bodečo žico obdal mesto, da bi **srce upora odrezal od njegovih žil**, je bil bolj tih kot minulih 24 let.« Avtor izredno slikovito Jugoslavijo primerja s telesom, s srcem, izvorom in pogonskim delom upora, ki ga je želel okupator odrezati od žil, ostalih mest, ki bi s srcem tvorila celoten sistem. Pri teh primerih metafor se novinarji tako močno oddaljijo od novinarstva, da je še komaj prepoznavno.

12. maja metaforo opazimo v članku z naslovnice govora o gibanju neuvrščenih, ki so metaforično most med Vzhodom in Zahodom. »Maršal **Tito je bil most** med supersilama. Bil je sposoben mobilizirati mnoge manjše države, da skupaj nastopijo na mednarodnem prizorišču s svojimi zahtevami in pogledi.« Nekaj stavkov kasneje pa jo najdemo še v besedah jugoslovanskih izseljencev iz Pariza, ki govorijo o pomembnosti Tita in njegovem položaju v svetu: »Tudi mi se tu skromno priklanjamo spominu človeka, ki je bil vedno na čelu kolone, priklanjamo se spominu in delu tovariša Tita, ki je s čela kolone naročal: Naprej, ne prekinjaj vrste. Ne bomo je prekinili niti mi, ki ...« Pisci besedil se niso mogli upreti odzivom iz tujine, ki so bili skoraj tako čustveni, kot

tisti iz Jugoslavije. S tem so dokazali, da nekdanji predsednik ni bil pomemben samo za Jugoslavijo, temveč za ves svet. Nekateri prispevki so bili sestavljeni samo iz govorov ali sožalnih brzojavk z vsega sveta. Tudi s tem so novinarji morda pretiravali in se odmaknili od svojega dela, vendar je bil to po drugi strani najboljši dokaz za to, kaj in kdo je bil Tito v svetovnem merilu.

V govoru predsednika CK ZKS Franceta Popita 13. maja je zapisano: »To je v resnici le **voda na mlin** tehnobirokratskim in drugim monopolnim skupinam, ki se spretno maskirajo s splošnimi, nikogar obvezujočimi frazami.« Govori pa o tem, da se je začelo dogajati, da nekateri iskanje dolgoročnih rešitev in trdo delo na liniji zgodovinskega interesa delavskega razreda nadomeščajo s parolami in prisegami samoupravljanju in partiji, in da je to »le voda na mlin«, torej da koristi monopolnim skupinam. Iskrene pa naj bi bile le tiste prisege, ki že prehajajo v trdo delo, kar dokazujejo delovni ljudje, še zapiše v nadaljevanju. Objava govora je bila vsekakor za takratne bralce zanimiva, z novinarskega stališča pa jo je težko obravnavati, saj to ni novinarski prispevek. Zanimiva je le s tega stališča, da se jo je objavilo v obliki časopisnega prispevka. Verjetno zato, da bi ljudje dobili občutek, da bo še vse dobro, saj je bila kljub žalosti polna spodbudnih besed za prihodnost. Z vidika dramatičnosti in samega pisanja pa se govor ni veliko razlikoval od novinarskih besedil.

Kasneje, v članku na naslovnici Dela 19. maja, več kot dva tedna po Titovi smrti, najdemo dve metafori: »**Led je prebit**, vzhodno-zahodni dialog je krenil, svetovno srečanje na Dedinju ob grobu ...«, kar seveda ne pomeni, da je kdo dejansko prebil led, ampak da se je vzhodno-zahodni dialog le začel. Druga metafora pa je: »So se **odprla svetla obzorja**? Prevečkrat so se odprla, da ne bi vedeli, kako hitro se lahko spet pomrače.« Tu bi lahko avtor zapisal »So prišli lepši časi?« pa se je raje odločil za metaforično izražanje, s katerim je gradil na dramatičnosti besedila. V istem članku najdemo še eno zanimivo metaforo, kjer avtor na neobičajen način uporabi besedo »oporoka« za načela, ki jih je Tito po smrti pustil vsem ljudem: »Toda ob vseh skritih interesih, ki se uveljavljajo pri spodbudnih dogodkih, kakršni se zdaj vrste, ostane **politična oporoka** velikega pokojnika z Dedinja, da je temeljne probleme človeštva mogoče reševati zgolj z vztrajnimi in vedno novimi poskusi sporazumevanja med narodi, vendarle večno veljavna.«

Novinarji so pod vplivom dogodka stalno pisali o tem, da se kljub Titovi smrti ne bo nič spremenilo, saj bodo ljudje živeli po njegovih zamislih, ki jih je utrdil med vladanjem. Pri tem so že prvi dan izgubili občutek za razsodnost, niso se znali oddaljiti od problema in ga pogledati širše, mogoče si niti niso upali ali hoteli. V Delu 23. maja je zapisano: »Ali kakor je rekel eden izmed velikih državnikov, padel je hrast, ostale pa so močne korenine in gozd za njim.« Ravno s takšnimi stavki se potrjuje optimizem, ki je bil še kako prisoten med državljani, tudi med novinarji.

26. maja pa avtor mlade, ki so se udeležili prireditve »Druže Tito, mi ti se kunemo«, primerja z morjem mladih teles. S tem je želel poudariti, da jih je bilo ogromno in so ob pesmi »valovili kot morje«: »To morje mladih teles, ki valovi, obsijano z reflektorji, in ki ga spremljajo topli pogledi s tribun, se ritmično pregiblje ob pesmi ...« Spet dobimo občutek polliterarnega pisanja, kot bi avtor želel besedilo spesniti, ne pa objaviti v časniku.

3.2.2 METONIMIJA

Že na naslovnici tretje posebne izdaje Dela 5. maja ne manjka različnih metonimij, s katerimi avtor opisuje vzdušje ob zadnji poti Tita v Beograd. »Kako **dostojanstvena** je **žalostna** Slovenija ta dan. Pravzaprav je **kriknila** samo tisti hip, ko je vlak odpeljal predsednika Tita z ljubljanske železniške postaje.« Avtor že pretirava s prisposodobami, besedilo je dramatično in se bere kakor zgodba, kakor odlomek iz romana. Takšnih metonimij je v člankih, ki sem jih proučeval, zelo veliko. »V imenu **Ljubljane** se je od heroja, častnega občana Josipa Broza Tita poslovil predsednik skupščine mesta Marjan Rožič.« V imenu Ljubljane, torej prebivalcev Ljubljane, ne dobesedno mesta. 10. maja, ko so na naslovnici Dela pisali o reakcijah na Titovo smrt v tujih medijih, najdemo naslednje metonimije, s katerimi je poudarjeno, da je bil Tito predsednik, ki ga je poznal in spoštoval ves svet, kjer se še enkrat potrdi, da so pisci besedil to poudarjali iz dneva v dan. S tem so ljudem tudi dali nek zagon, tako so ljudje vedeli, da svet ve za Jugoslavijo, da v svetu nekaj veljajo. »... so se ljudje poslavljali od Tita molče. In to je opazil **ves svet**.« »**In svet** je poslušal, kakor je poslušal zadnje mesece.«

V članku z naslovom Svet občuduje Tita, objavljenem 12. maja – že v njem najdemo metonimijo, saj Tita ne občuduje svet kot tak – najdemo stavek, v katerem si metonimije ena za drugo kar sledijo. Spet pa gre za zamenjavo dežel oziroma geografskih območij za ljudi. »V zadnjem času smo začeli sprejemati logiko naporov Jugoslavije in mnogih drugih držav, ki se skušajo izvleči iz nevarnega spopada med **Vzhodom in Zahodom**.« Tu je v pisanju zaslediti nekaj pesimizma. Za ta odlomek bi lahko rekli, da je primer novinarskega pisanja brez dramatiziranja in povečevanja. V zaključku istega članka novinar piše o poročanju tujih medijev, kjer uporablja avtomatizirane metonimije, piše, da agencije, radii poročajo o smrti, vemo pa, da to delajo novinarji. Tu gre že kar za avtomatizirane vzorce pisanja. »Tuje novinarske agencije poročajo danes ...«, »Agencija Xinhua poroča, da so Titov grob ...«, »Radijske postaja Washington je zjutraj oddajala krajšo reportažo ...«, »Romunski tisk poudarja, da za Titom žaluje ves svet.«

3.2.3 POOSEBITEV

Poosebitev sem v prispevkih o Titu pričakoval več, izkazalo pa se je, da jih med besedili, ki sem jih proučeval, skorajda ni bilo.

V Delu 10. maja 1980 avtor konec Titove dobe opisuje z naslednjo poosebitvijo: »In naposled je bilo tudi tako, kot da se je **narava oblekla** v najlepšo majniško obleko in da se poslavlja z zelenjem, cvetjem in ptičjim ščebetom.« To je le še en v vrsti primerov, ko se je novinarsko pisanje približalo literarnemu pisanju, novinar pa opravlja delo pisca zgodbe.

3.3 RETORIČNE FIGURE

Prispevki o smrti Josipa Broza so, če sklepamo po številu uporabljenih retoričnih figur, v večini pravzaprav že literarni. Pogoste retorične figure so zlasti ponavljanje in kopičenje, stopnjevanje, pretiravanje, retorično vprašanje in perifraza.

3.3.1 PONAVLJANJE IN KOPIČENJE

16. maja na naslovni strani dela najdemo prispevek Titovo vodilo, v katerem lahko opazimo dva primera ponavljanja oziroma kopičenja. »Ta **kolektivni duh, kolektivna** odgovornost, **kolektivno** delo so nam prešli v zavest, omogočili so, da je že istega tragičnega 4. maja ...« in »Včerajšnje volitve so ponovno potrdile živost in trajnost našega političnega sistema socialističnega samoupravljanja, **brez** Tita, **brez** njegovega neposrednega deleža ...«

Ponavljjanje in kopičenje najdemo tudi v vseh primerih pri naslednji točki, stopnjevanju, saj se besede pogosto ponavljajo in s tem – v kombinaciji z ostalimi – dosežejo učinek stopnjevanja. Novinarji so tudi s tem dosegli učinek dramatičnosti zanimivih zgodb.

3.3.2 STOPNJEVANJE

V Delu 7. maja 1980 v začetku naslovnega članka, ki govori o tem, kako so se ljudje poslavljali od Tita, avtor stopnjuje vzdušje s tem, da opisuje, kako so se ljudje zbirali, vse dokler ni bilo ob krsti milijon ljudi. »Opolnoči med ponedeljkom in torkom jih je bilo **trideset tisoč**. Ko se je noč, ki se je začela včeraj, prevesila v današnje zgodnje jutro, jih je bilo že **šestdeset tisoč**. Opoldne **se je številka že podvojila**, zvečer **še enkrat** in potem **še enkrat** in **še enkrat** ... Z ljudmi zapisano množenje poslednje časti se bo v avli zvezne skupščine nadaljevalo do četrтка zjutraj. Utegne se zgoditi, da se bo v dveh dneh in treh nočeh ob krsti mrtvega predsednika zvrstilo **milijon ljudi**.« Novinar stopnjuje vzdušje do vrhunca, ko je predsednika zadnjič prišlo obiskati že kar nepredstavljivo število ljudi, s čemer Tita dvigne v višave.

12. maja, dan po koncu uradnega žalovanja v članku Titovo delo nas je utrdilo, daje nam moč in zaupanje vase avtor s stopnjevanjem nadaljuje idejo, ki jo izraža že sam naslov: »Zdaj, prve dni po splošnem ljudskem žalovanju in veličastnem slovesu od tovariša Tita, **nas bolj kot kdajkoli** prežema spoznanje, da smo kot delavci, samoupravljalci, pobrateni v jugoslovanski skupnosti ponosni in dostojanstveni. **Bolj kot kdajkoli** zaupamo vase. **To so lastnosti**, ki so jih naši narodi in narodnosti pridobivali v svoji zgodovini. **To nam daje moč** in voljo, da tudi v teh težkih časih

delamo več in bolje kot do zdaj.« S tem še krepi občutek in idejo o tem, da morajo Jugoslovani tudi po Titovi smrti živeti in delovati z načeli, ki jih je oblikoval, ter da njegova smrt ne sme pomeniti konca idejam in ciljem, ki jih je zastavil. Novinar ima tako vlogo nekoga, ki bralce nagovarja k temu, da bo še vse dobro. Deluje, kot bi želel še sebe prepričati v to, s tem pa izgubi nit z novinarskim pisanjem. Podobno idejo izraža stopnjevanje v prispevku Odgovorni, odločni in sposobni razvijati neuvrčenost in samoupravljanje: »**Nikoli ne smemo** dopustiti, da bi se izgubljali v abstraktnostih in se tako ločevali od konkretnega boja ljudskih množic. A **prav tako se ne smemo** vdajati pragmatizmu, ki zametuje teoretično delo in idejnopolitično usposabljanje, ker mu gre predvsem za trenutne rezultate, zamegljuje pa pogled na dolgoročne cilje.«

16. maja pa po kratkem odstavku, v katerem avtor bralce seznanja z novico, da je predsedstvo SFRJ za leto dni izvolilo novega predsednika in podpredsednika, nadaljuje – kot je stalna praksa v člankih o Titovi smrti – s panegiriki Titu in slavnim stilom pisanja o Josipu Brozu: »Letos so bile te volitve prvič brez predsednika Tita, toda **njegova misel, njegova osebnost, njegova jasno začrtana pot**, so tudi tokrat vodilo najvišjemu državnemu organu, predsedstvu SFRJ.«

3.3.3 RETORIČNO VPRAŠANJE

Tudi retorična vprašanja so pri slogu pisanja, ki bolj kot na novinarstvo spominja na čustveno pripovedovanje zgodb, pogosta. Največ se jih pojavi v besedilu na naslovnici 7. maja. »V osmih urah med ponedeljkovim ljubljanskim jutrom in beograjskim večerom, je ob poti, ki so jo prevozili rjava limuzina in modri vlak in črna limuzina, stalo – koliko ljudi pravzaprav? Nekaj sto tisoč, milijon, morda dva, trije? Nihče ni prešteval postav v množici na ljubljanskih, zagrebških in beograjskih ulicah, nihče jim ni prešteval ljudi v Litiji, Zagorju, Krškem in nešteti mestih in vaseh tja do Beograda, nekaterih tako neznatnih, da se v njih nikdar ne ustavi noben vlak. In zakaj bi jih sploh kdo prešteval?« S tem izvemo in si lahko predstavljamo, da je bilo ljudi toliko, da jih ni bilo nemogoče prešteti. Na ulicah so bili praktično vsi, vsi so prišli pozdravit Tita na njegovi zadnji poti. Novinar z retoričnimi vprašanji gradi na velikem pomenu števila ljudi, ki so bili na Titovem pogrebu. Tega ni napisal enostavno, na primer, da je bilo ljudi ogromno, ampak je dramatičnost gradil z retoričnimi vprašanji, ki jih je nizal

enega za drugim. Po nekaj vmesnih stavkih z novim retoričnim vprašanjem avtor odgovarja: »Pa je kdo pričakoval kaj drugega? Vsi smo vedeli, da bo tako. Vse življenje – vso drugo polovico njegovega življenja in vse življenje večine Jugoslovanov – je zbujal pozornost vsak njegov javni korak, vsaka njegova beseda, pa je ne bi zdaj njegova poslednja vožnja in njegov nepreklicni molk?« V tem odstavku avtor z vprašanjem pove, da je bilo dogajanje ob Titovi smrti ob vsej veličastnosti pričakovano. Nihče naj ne bi pričakoval ničesar drugega, kot množico ljudi, vse Jugoslovane, ki se bodo poslavljali od svojega predsednika. Tako, kot so ga imeli radi, ko je državi vladal, takšno je bilo tudi slovo.

V nekem drugem članku tri dni kasneje, 10. maja 1980, ki govori o poročanju tujih medijev o Titovi smrti, avtor zaključi z retoričnim vprašanjem. »Puškin je nekoč davno zapisal, da bo ravnodušna природа z večno lepoto blestela nad njegovim grobom. Toda mar je narava ravnodušna, če sije sonce, če vse poganja, če mleček sije v veje in vejice, če se nad ljudmi razpenja modro vesolje? In mar ni prav to razkošje narave povračilo in tolažba za njegovo smrt, za sleherno smrt?« Avtor besedila zanika Puškinov stavek oziroma to, da bi bila narava ravnodušna. Z retoričnim vprašanjem želi nakazati, da je narava povračilo in tolažba za smrt, zaradi tega ne more biti ravnodušna. Na nek način skoraj pravljичno poveže predsednikovo smrt z naravo, kakor da bi še narava vedela, da je ta dan umrl Tito, in s tem spet, kot je pri prispevkih o smrti Tita pričakovano, zaide v vode polliterarnega pisanja.

3.3.4 PERIFRAZA

V besedilih je razumljivo največ perifraz za Josipa Broza Tita. Predvsem v prvih dneh po smrti, ko jih je večina nabita s čustvi in literarnim izrazjem. Vse perifraze, razen tiste o Titu kot državljanu sveta, so iz naslovnega prispevka Dela v tretji izdaji dan po njegovi smrti. Edina, ki ni iz tega besedila, je iz naslovnice dan kasneje. To stilno sredstvo je v tem primeru tudi logično, saj bi se v nasprotnem primeru beseda Tito stalno ponavljala. Po drugi strani pa so nekatere perifraze uporabljene bolj čustveno, kot nekaj, kar dokazuje, kaj je Josip Broz pomenil za svoj narod.

Med bolj običajnimi perifrazami so tiste, ki ime Josip Broz zamenjajo s funkcijo, ki jo je opravljal: »Mesto-heroj se je zadnjič poslovilo od **predsednika republike** ...«, »V imenu Ljubljane se je od heroja, **častnega občana** ...«, »Povsod so se ljudje želeli najprej strniti v močno delovno družino, izkazati spoštovanje **pokojnemu voditelju** in obljubiti zvestobo njegovi in lastni poti«, »Množica, ki je tolikokrat v svojem mestu pozdravljala **svojega voditelja**, je morala kloniti«, »Odšla je delat, odšla je izpolnjevati obljube, ki jih je dala **svojemu predsedniku** že davno prej«, »Ob 8.15 so se na peronu bojne zastave zmagovitih partizanskih enot še zadnjič spustile v pozdrav **vrhovnemu komandantu oboroženih sil SFRJ**«. Po eni strani je, kot sem že omenil, to stilno sredstvo uporabljeno zato, da se ne bi stalno ponavljalo Titovo ime, po drugi strani pa avtor z nekaterimi perifrazami, kot so na primer častni občan ali vrhovni komandant, gradi slavlilni stil pisanja in nadaljuje z opevanjem Josipa Broza. Hkrati pa pove, katere funkcije v državi je Tito opravljal in kaj vse je bil.

Od teh pa se razlikujejo perifraze, ki so dosti bolj čustvene, neposredno poudarjajo pomembnost Tita, mu laskajo, narodu pa vlivajo moč in morda celo občutek pripadnosti, čeprav je bilo to dovolj prisotno že brez vsega tega izrazja. Predvsem pri naslednjih perifrazah se pisci besedil odmikajo od novinarskega načina pisanja: »Slovenija se je poslovila **od svojega enkratnega voditelja** v Ljubljani ...«, »V imenu Ljubljane se je od **heroja** ...«, »... da se še zadnjikrat poklonijo spominu **velikana revolucije**«, »Odzvale so se sirene v mestu, ki je ostalo nemo, brez svojega **velikega vzornika in učitelja** ...«, »... krsto s posmrtnimi ostanki **državljana sveta** prepeljali v ...«, »Skoraj nežno so prinesli tega **velikega moža** v njegov zadnji dom«, »V čast in zahvalo **Človeku, Prijatelju in Voditelju**«. V zadnjem primeru so človeka, prijatelja in voditelja poudarili celo z velikimi začetnimi črkami. Vsi izrazi, ki so jih namenili Josipu Brozu Titu so v presežnikih, z vsemi samostalniki in pridevniki ga hvalijo in povečujejo. Nikjer ni sledi o kakršnem koli drugačnem načinu pisanja.

3.4 SKLADENJESKE POSEBNOSTI

Stilne učinke skušajo avtorji dosegati tudi na ravni skladnje. Skladenjski postopki v tem primeru ne razkrivajo avtorskega stila, kot je to na primer pri komentarjih. Bolj

razkrivajo način pisanja ob nekem dogodku, v tem primeru bi lahko rekli hvalnice ob smrti velikega državnika.

3.4.1 ZAZNAMOVANI BESEDNI RED

Z zaznamovanim besednim redom dobi izpostavljena prvina v povedi dodaten pomenski poudarek in bralca še bolj zbode v oči. Lahko pa deluje tudi moteče. V analiziranih člankih nisem našel veliko besed, ki bi imele nenavaden vrstni red. Primer je obrnjen vrstni red v besedilu tretje posebne izdaje 5. maja: »Delovni ljudje so **prihajali to jutro** k strojem in delovnim mizam.« Nezaznamovani vrstni red bi bil: »Delovni ljudje so **to jutro prihajali** ...« Tu gre za vzvišeni stil, saj je avtor želel poudariti točno »to jutro«, ne katero koli drugo. Točno to jutro, ki je bilo drugačno od vseh prejšnjih. Za lažje razumevanje dodajam še stavek, ki mu sledi: »Zbrali so se, da bi najprej sporočili obžalovanje in takoj nato obljubo, da hočejo nadaljevati uhojeno Titovo pot, kakor jih je sam naučil.« Naslednji podoben primer sem odkril v istem članku. »Molk prodre vojaško povelje, himna poveliča spoštovanje in Pesem o Titu **še ni bila nikoli** tako pomenljiva.« Nezaznamovano bi bilo: »Molk prodre vojaško povelje, himna poveliča spoštovanje in Pesem o Titu **še nikoli ni bila** tako pomenljiva.«

V naslednjem primeru 13. maja mislim, da je avtor želel besede spet posebej poudariti in se je zato odločil za sledeči vrstni red: »**Odločni smo in sposobni**, da dalje razvijamo sistem socialističnega samoupravljanja, razširjamo vlogo in oblast delavskega razreda ...« Običajno bi bilo »**Odločni in sposobni smo**«. Tako je odločnost veliko bolj poudaril, kot če vrtnega reda besed ne bi uporabil na tak način. Lahko bi rekli, da ima tu vrstni red besed vlogo ustvarjanja vzdušja, gradi pa tudi neko pripadnost novinarja temu, o čemer piše.

3.4.2 VEČDELNO REALIZIRANI SKLADENJSKI VZORCI

Vrinjeni stavki in medstave, med njimi izpostave in pristave, so zaradi svojih lastnosti priljubljeno stilno sredstvo. Analiziral sem povedi, pri katerih se v tekočo celoto na različne načine vriva dodatni stavek, beseda ali besedna zveza. Ta lahko nosi dodatno

informacijo, lahko pa ima čustven naboj, vsekakor pa zaznamuje stavek, v katerega je vrinjena. Avtorji stavke lahko razbijejo z dvema pomišljajema, oklepajema ali vejicama in na ta način pritegnejo pozornost. Bralec namreč ob tem naredi premor in vrinjenemu delu nameni več pozornosti.

Prvi primer medstave najdemo v besedilu tretje posebne izdaje dan po Titovi smrti: »Predsednik predsedstva SR Slovenije Viktor Avbelj in predsednik CK ZKS France Popit sta v imenu delegacije SR Slovenije – **v njej so bili Mitja Ribičič, Milan Kučan, Anton Vratuša, Franc Šetinc, Boris Bavdek, Vinko Hafner, Marjan Orožen, Janez Vipotnik, Janez Japelj, Vlado Beznik in Marjan Rožič** – položila venec pred krsto.« Med pomišljajema niza dodatne informacije, kdo so bili v delegaciji SR Slovenije. Medstava je kar dolga, morda predolga, saj ob branju imen skoraj pozabimo, s katerimi besedami se je stavek začel. Tako v tem kot v naslednjem primeru ne vidim razloga za takšno pisanje avtorja besedila.

V istem članku najdemo podoben primer, le, da je medstava ločena z vejicama: »Črna limuzina z jugoslovanskima trobojnicama ob strani, **z registrsko tablico R2203**, se je čez Trg Osvobodilne fronte počasi približala železniški postaji.« Tu nam avtor spet poda dodatno informacijo. To je od vseh prebranih člankov najbolj očiten primer najmanjše podrobnosti, navedene v besedilih, ki ji ne vidim razloga. Razen morda tega, da niso hoteli zamuditi ali pozabiti teh informacij s pogreba, ki so bile zato tako natančno opisane. S podrobnostmi so novinarji ob tem pomembnem dogodku pretiravali, saj so bile to pogosto za novinarske prispevke nepotrebne informacije, tako pa so se tudi nekoliko odmaknili od novinarskega pisanja.

Primer medstave, kjer avtor v stavek med vejicama izpostavi dodatno informacijo, najdemo tudi v Delu 7. maja 1980: »Predsednik Tito bo, **kot je sam želel**, pokopan na Dedinju, na vrtu v Užički ulici št. 15, tam, kjer je prebil veliko svojega delovnega časa in kjer se je vedno rad mudil.« Po tem stavku ostaja vtis, da bo Tito po smrti zadovoljen, saj bo, »kot je sam želel«, pokopan tam, kjer je bil najraje. Tu lahko pri pisanju opazimo določeno mero čustvenosti, saj je Tito pokopan po svojih željah, in če je zadovoljen on, so zadovoljni tudi ostali državljani. 16. maja, v članku Nobena tišina doslej ni bila tako zgovorna, je v prvem odstavku medstava, označena z vejicama, ki odraža simboliko in nedvoumno še dodatno poudarja, kaj je ljudem Tito pomenil, ter da

še vedno živi v njihovih srcih: »Večina ima na levi strani, **tam kjer je srce**, pripeto značko s Titovim likom.« Po eni strani je novinar spet napisal nepomembno informacijo, saj vsi vemo, da je srce na levi strani. Po drugi strani pa je s simbolnim pomenom srca in značke, pripete ob njem, avtor razložil, zakaj je značka ravno tam in ohranil slavlilni stil pisanja, ki je bil za te prispevke tako značilen.

Podoben učinek kot medstava ima tudi pristavek, ki ga avtor prav tako loči s pomišljajem, vejico, tudi oklepajem. Tako v tretji posebni izdaji 5. maja piše: »Visoka ljubljanska ura se je zaustavila in svetleče izpisala eno samo besedo, ki se nadaljuje – TITO.« V stavku je beseda Tito poudarjena tako s svojim položajem, izpostavljenim na koncu stavka, kot tudi s tem, da je ime zapisano z velikimi črkami. Tako je še bolj poudarjeno, kako pomemben je bil predsednik in pridobi čustven naboj.

3.4.3 OBRAČANJE K NASLOVNIKU

Avtorji se na bralce obračajo na več načinov. Njihov apel je lahko neposreden ali posreden. V analiziranih besedilih je navezovanje stika z bralci pogosto. Spremlja nas skoraj ves čas, saj so bili prispevki o smrti Josipa Broza vsem blizu. Tako ljudem, ki so jih brali, kot piscu besedila, ki se zaradi vpletenosti v dogodke ni mogel oddaljiti od tega, kar je v večini besedil več kot očitno.

Na bralce se avtorji redko obračajo s trditvami v prvi osebi ednine. Pogosto vez z bralcem ustvarjajo tako, da nanje naslovijo vprašanja ali zastavljajo retorična vprašanja. Gre za posredno navezovanje stika, pri čemer avtor motivira bralca k razmišljanju, neposredno pa ga ne ogovarja.

Zaradi značilnosti izbrane teme besedil v mojih primerih avtorji zelo pogosto bralca dosežejo prek skupnega sporočanje kroga, ki se nanaša na državljane kot neko podobno razmišljajočo skupino. Skupni sporočanje krog Korošec definira v Stilistiki poročevalstva (Korošec 1998, 161). Avtorji ga vzpostavljajo z osebnimi zaimki v 1. in 2. osebi množine (nas, nam), pridevniškimi zaimki v 1. osebi množine (naš), z glagolskimi oblikami, ki izražajo 1. ali 2. osebo množine (razumemo, smemo), tudi s citati in rabo poročevalske sklicevalnosti. Točka zanimanja je v domovini, smrt Tita pa

je bil tako velik dogodek, da nihče ni ostal ravnodušen, tudi novinarji, ki so pisali članke o tem ne.

Že v samih naslovih prispevkov je ta ugotovitev očitna. Na prvi strani prve izdaje dela dan po Titovi smrti preberemo velik naslov: »Umrl je **naš** Tito«. Avtor s pridevniškim zaimkom v 1. osebi množine še poudari vez med predsednikom in narodom, predsednikom in vsemi delovnimi ljudmi v Jugoslaviji. Sledi razglas, sprejet ob smrti predsednika: »Delavskemu razredu, delovnim ljudem in občanom, narodom in narodnostim Socialistične federativne republike Jugoslavije. Umrl je tovariš Tito.« Prve informacije o Titovi smrti so tako zapisane v obliki nekrologa. V naslednjem primeru iz Dela 7. maja 1980 pa avtor uporabi glagolsko obliko v 1. osebi množine: »Večkrat se je že zgodilo, da **smo** presenetili sebe in druge, včasih z besedami, drugič z dejanji, tretjič z obojim hkrati.« Avtor povečuje narod, ki pa brez Tita ne bi bil takšen, kot je. Presenečenje pa je tu zapisano kot pozitivna stvar. Avtor se, glede na to, da gre za skupni sporočanje, ne oddaljuje od tega, kar piše, ampak je sam del dogajanja.

V naslovu prispevka 10. maja avtor zapiše: »**Živimo** s Titom«. Tako se postavi v vlogo Jugoslovana, Titova smrt mu je zelo blizu. Z naslovniki tvori isti sporočanje krog. Zanimivo je, da naslov zapiše v sedanjiku, čeprav Tita ni več, kakor bi želel napisati, da Tito živi v njihovih srcih, na kar avtorji nakazujejo skozi vse članke: »Življenje teče naprej, kot še naprej živi Tito **z nami**. To pa pomeni, da so vsak dan z nami tudi njegove besede ...« Kako pomemben je bil Josip Broz, govori tudi naslednji primer, kjer se avtor že spogleduje z življenjem v Jugoslaviji po Titu in nakaže, da prihodnost skupne države ne bo lahka, na koncu pa bodo vsi še močnejši in bodo premagali vse morebitne težave: »Ko **bomo** zbirali in prebiralali vse globoke, občutene in iskrene misli, ki so jih ljudje raznih narodnosti povedali o Titu in o **nas** ob njegovi zadnji poti, **bomo** v marsičem modrejši in tudi bolj pripravljeni na preizkušnje in naloge, ki **nas** čakajo.« V tem izkaže tudi nekakšen pozitiven čustven naboj. Z uporabo osebnega zaimka v 1. osebi množine »nas« in tudi z glagolsko obliko osebnega zaimka »bomo« avtor jasno pove, da je v zapisano vključil tudi sebe.

Zelo podobno sporočilo nosi naslov prvega članka 12. maja 1980, kjer je prav tako uporabljen osebni zaimek »nas«: »Titovo delo **nas** je utrdilo, daje nam moč in zaupanje vase.« V drugem članku istega dne avtor spet misli navezuje na prihodnost, ki bo – če

bodo nadaljevali Titove načrte – srečna: »Titovo delo **nas** je naredilo samozavestne in trdne, **naš** dolg je, nadaljevati njegove in **naše** skupne načrte za srečnejšo prihodnost. Kajti tudi Josip Broz Tito je s svojimi vizijami, mislimi in potmi človek prihodnosti, **mi** z njim pa ljudje Titovega obdobja, ki ni končano s četrtem majem 1980.« Podobno je sporočilo dela govora s seje predsedstva CK ZKS, kjer se avtor poistoveti z bralci in ob nadaljevanju zastavljene poti optimistično zre v prihodnost: »Nadvse bolečo izgubo tovariša Tita **bomo morali** nadomestiti **vsii skupaj** predvsem z znanjem in ustvarjalnostjo, z novimi prodori marksistične misli ...« Dramatičnost se gradi tudi s tem, ko avtorji stalno zavzemajo vlogo državljanov, ljudi, ki jih je smrt predsednika čustveno prizadela, in ki bodo naredili vse za srečno prihodnost in uspešno nadaljevanje ter uresničitev Titovih idej.

3.4.4 PRETIRAVANJE

Pretiravanje sem zaznal na ravni neverjetnih podrobnosti, ki jih avtorji opisujejo v prispevkih. Tudi s pridevniki v prispevkih o Titu pogosto zaradi narave dogodka, ki je imel zanje izjemne razsežnosti, pretiravajo. Tako v tretji posebni izdaji 5. maja avtor zapiše: »Skupščinski portal je odet v rdeč žamet. Hrastova krsta na rdečem odru, častna straža visokih častnikov, beseda v imenu mesta heroja in vse Slovenije, ob strani velik polkrog Titovih sorodnikov in najbližjih sodelavcev, vse naokrog pa množica v najglobljem molku.« Možno je, da je hotel s tem tudi simbolično poudariti tako rdečo barvo, kot znak komunizma, in hrast, kot znak Titove trdnosti. Skozi ves članek pretirano opisuje vzdušje in nekatere podrobnosti, ki se zdijo že skoraj nepomembne. V njem je kronološko sledil dogajanju in zapisoval tudi čas posameznega dejanja: »Ob 8:05 je šest ordonancev odkrilo jugoslovansko zastavo s krste na katafalku, jo preneslo v avtomobil, prekrilo s trobojnico. Vrata furgona so se zaprla, zabrnili so motorji. Nema povorka je v deževnem jutru odpeljala proti železniški postaji.« Stvari so opisane tako, da si jih lahko še danes živo predstavljamo. Zapisi niso podobni novinarskim prispevkom, avtorja povsem zanese v literarne vode, branje je podobno branju romana. To sta le dva primera, ki zelo nazorno prikazujeta, kako so dni po Titovi smrti novinarji pisali prispevke. Besedila so bila polna čustev in dramatičnosti, dogajanje pa marsikdaj opisano do podrobnosti, ki jih v novinarskih prispevkih ne bi pričakovali.

3.5 NOVINARSTVO PRED PREIZKUŠNJO DOGODKA

Ne glede na to, kako različne dogodke ljudje doživljajo v posameznih okoljih, dogodki že sami po sebi niso enako pomembni. Večja okvara na avtu voznika taksija, ki je od tega dela življenjsko odvisen, je lahko zanj tragedija, vendar je zemeljski plaz, ki je zasul pol vasi in zahteval več smrtnih žrtev v primerjavi z okvaro na avtomobilu gotovo tragedija večjih razsežnosti. Ne glede na oddaljenost od nesreče jo tudi bralci tako doživljajo. Hkrati s tragičnostjo dogodka pa je za medije pomembna tudi oddaljenost. Smrt predsednika neke oddaljene države v medijih ne dobi toliko pozornosti kot smrt predsednika države, kjer medij deluje.

Pri Titovi smrti je šlo gotovo za dogodek, ki je bil veliko več od okvare avtomobila, poleg tega se je to zgodilo v Jugoslaviji, torej v takratni domovini. Ljudje so imeli predsednika radi, tudi novinarji, zato so o njem pisali vse najlepše in časniki so tej temi namenili ogromno prostora. Tu gre za vidik mediocentričnosti. Korošec v *Stilistiki slovenskega poročevalstva* (1998, 45) piše: »Naj se v odnosu do žrtev v taki nesreči sliši še tako grobo, vendar je preprosto poročevalsko dejstvo, da vse nesreče, ki se ta dan pripetijo na tem svetu, ne morejo priti na prvo stran vsakega od časopisov na tem svetu, ker tam za vse ni prostora. Mediocentričnost je v poročevalstvu nekaj takega, kot egocentričnost v medčloveških razmerjih.« Čeprav so o Titovi smrti pisali tudi ostali svetovni mediji, je vidik mediocentričnosti povzročil, da so bili časniki v Jugoslaviji polni novic o tem dogodku, zanimivo pa je tudi, da je na primer *Delo* več izdaj časnika namenilo samo tej temi, vse ostalo, kar se je tistega dne na svetu zgodilo, je bilo nepomembno.

Lahko rečemo, da je bil to za Jugoslavijo in njene državljane dogodek katastrofalnih razsežnosti. Čeprav je umrl le en človek, je bil ta tako pomemben, da je z njegovo smrtjo, kot se je pozneje izkazalo, ugasnilo življenje takratne države. V večini prispevkov je prišlo do pojavnosti posebnega načina pisanja. Morda še najbolj zaradi tega, ker je šlo za smrt, za veliko izgubo človeka, ki je bil takrat za obstoj Jugoslavije tako pomemben. V pisanju medijev je imel ta dogodek prav posebno težo, saj tudi zatem nikoli noben dogodek ni zavzel tolikšnega mesta v časniku. Razlog za to je bila Titova osebnost, njegova dejanja in priljubljenost med ljudmi, vključno z novinarji. Tu

se je novinarstvo znašlo na preizkušnji. Bolj kot novinarske prispevke, so novinarji pisali panegirike ob Titovi smrti, hvalnice njegovemu življenju in delu. Razvili so vzvišeni slavlilni stil pisanja. Vsekakor je bila smrt Josipa Broza Tita dogodek izjemnega pomena, novinarstvo se je tu znašlo kot subjekt. Novinarstvo je pred preizkušnjo izrednega dogodka popustilo in tistih nekaj tednov prevzelo stil pisanja zgodb, ki niso bile običajni novinarski prispevki, ampak so z izborom slavlilne leksike postale nagrobni govori Titu in hvalnice njegovemu delu.

4 SKLEP

V diplomskem delu sem na podlagi zgodovinskih dokazov in empirične analize prispevkov iz Dela proučeval način pisanja novinarjev in ozadje njihovega izbora jezikovnih sredstev. Izbral sem samo prispevke na naslovnica, saj se mi je zdelo, da je za proučevanje načina pisanja to dovolj. Prvih nekaj dni je namreč Delo kar kipelo od besedil o Josipu Brozu. Pravzaprav bi, če bi proučeval vse strani časnika, imel za analizo preveč materiala in bi zajel manjše časovno obdobje, kar se mi je zdela slabša izbira. Tako sem raziskal 22 številčk časnika, od tega so prve tri izšle dan po smrti kot posebne izdaje, saj je šlo za izreden dogodek velikega pomena.

S prvim delom diplomske naloge sem želel ugotoviti, ali so okoliščine na vselej nemirnem Balkanu, takratne politično-gospodarske razmere in predvsem sam Tito kot osebnost, kaj vplivali na pisanje po njegovi smrti. Prišel sem do zaključka, da so vsekakor vsi ti dejavniki vplivali na pisanje v časniku Delo. Brez zgodovinskih okoliščin, značilnih za Balkan, tako ali tako sploh ne bi prišlo ne do komunizma ne do lika Tita, kakršnega je posredno ustvarila preteklost Balkana, kasneje pa dogodki, ki so njega in narod zaznamovali z njegovim vodenjem. Vsekakor brez vseh teh okoliščin ne bi prišlo do pojava mita voditelja, ljudskega voditelja, ki je bil hkrati absolutni vodja in ljubljenec množice. Posledično ne bi prišlo do pisanja, ki je opevalo Josipa Broza.

Na tej točki lahko potrdim, da gre pri prispevkih o smrti Josipa Broza Tita za slavlilna besedila. Novinarstvo je tako popustilo pred preizkušnjo dogodka in tistih nekaj tednov

prevzelo stil pisanja slavnih zgodb. Tako se je novinarstvo zelo približalo pisanju panegirikov, na določenih točkah – predvsem prvi dan po smrti – tudi nekrologom. Z analizo sem ugotovil bogat izbor najrazličnejše zaznamovanih besed, veliko je tropov, metafor, retoričnih figur in skladijskih posebnosti, ki po svoji količini potrjujejo polliterarnost besedil. V prispevkih so tako poudarjali vzdušje na pogrebu, molk, ki je zaznamoval Jugoslavijo in pomembnost Tita. Zanimivo je bilo, kolikokrat je v prispevkih omenjen molk, ki pri opisu vzdušja poudarja žalost državljanov. Med raziskovanjem me je presenetilo, da so bili v časopisu objavljeni tudi nekateri zapisi govorov s sej različnih državnih organov. Največji učinek pa mislim, da so avtorji besedil dosegli s tem, da so v besedilih zapisovali citate delavcev, otrok, borcev, skratka navadnih državljanov, ki so točili solze za preminulim predsednikom. Tako so s pričevanji ljudi s kraja dogodka prikazali obup državljanov in neverjetno vlogo Tita v njihovih življenjih. Podoben učinek so imeli tudi telegrami, ki so prihajali iz Jugoslavije in tujine. V besedilih je največ metafor, metonimij, stopnjevanj in retoričnih vprašanj. Ogromno je tudi perifraz, kar je sicer logično, saj so se s tem izognili stalnemu ponavljanju Titovega imena in hkrati poudarjali vse funkcije, ki jih je opravljal ter s tem njegovo pomembnost. Praktično na vsakem koraku se novinarji obračajo na ljudi, na naslovnike, ki jih najpogosteje dosežejo prek skupnega sporočanja kroga. V besedilih je veliko večdelno realiziranih skladijskih vzorcev, dolgih povedi, kjer stalno nekaj pojasnjujejo – največkrat vzdušje ob ali po pogrebu, kjer včasih že kar pretiravajo s podrobnostmi.

S skoraj vsako besedo avtorji navezujejo stik z izkustvenim svetom bralca, kar sem tudi pričakoval. Članki se v mnogočem razlikujejo, vendar imajo skupno težnjo po povzdigovanju voditeljeve osebnosti tudi po smrti, težnjo po hvalospevih njegovemu delu in težnjo po tem, da ljudje, da državljanji njegovo delo nadaljujejo, saj so na pravi poti in ne smejo zabresti stran s te začrtane poti.

Takrat so bili vsi prepričani, da morajo nadaljevati pot, ki jim jo je Tito zastavil. Tako se je odražala posebna naklonjenost do pokojnega predsednika, ki se ni prav nič manj zrcalila v besedilih novinarjev časnika Delo. Nekateri prispevki so bili bolj, drugi manj zaznamovani, vsi pa so bili posebni v tem, da so v besedilih s samimi presežniki in hvalnicami, ki zaradi svojega izrazja pogosto sploh niso več podobna novinarskim prispevkom, opevali Tita kot osebnost in državnika neprecenljive vrednosti. V številkah

časnika, ki so izšle po Titovi smrti, je sicer zaznati, da bo zdaj pot Jugoslavije težka, ni pa govora o nikakršnem razpadu ali čem podobnem, saj so trdno verjeli v to, da morajo nadaljevati Titovo pot, le tako Jugoslavija ne bo v nevarnosti in se bo še naprej razvijala. Morda sem pričakoval nekaj več pomislekov v tej smeri. Vendar je po drugi strani zaradi narave dogodka in sistema, v katerega so bili vključeni tako vsi drugi državljani kot tudi novinarji, logično, da na to še pomisliti niso hoteli. V splošnem me prispevki niso presenetili, ker sem takšno pisanje pričakoval. Bi me pa presenetili, če bi jih bral brez kakršnega koli vedenja o tem in bi mislil, da bodo to navadni novinarski prispevki, kakršne lahko danes beremo v dnevnem časopisju. Prvi dejavnik za takšen način pisanja je seveda smrt, saj je v človeški naravi, da se je ob tem dogodku treba spomniti le najlepših stvari življenja pokojnega. Drugi, ki članke spreobrne v opevanje, pa ta, da ni šlo za kogar koli, ampak za Tita, očeta naroda, ki je zaznamoval Jugoslavijo.

Novinarske prispevke lahko novinarji pišejo subjektivizirano ali objektivizirano. V nekaterih primerih je lahko za pisca besedila skoraj nemogoče, da bi prispevek napisal objektivizirano, predvsem zato, ker je v dogajanje čustveno vpleten. Mislim, da je bilo tako tudi pri prispevkih o smrti Josipa Broza Tita v slovenskem tisku, ki sem jih obravnaval v svoji diplomski nalogi. Pisci besedil so se kar naenkrat znašli pred preizkušnjo velikega dogodka, ki se je zgodil pravzaprav njim samim. Posebej v prvih dneh po smrti so bila besedila bolj kot časopisnim prispevkom, podobna hvalnicam Tita, njegovega dela in Jugoslavije nasploh, tudi Titovega ljudstva, ki se je prepričevalo, da se po smrti Josipa Broza ne bo nič spremenilo.

5 LITERATURA

Bajt, Drago. 1993. *Pišem, torej sem: priročnik za pisanje*. Maribor: Obzorja.

Beloff, Nora. 1990. *Zapravljena dediščina J.B. Tita – Jugoslavija in Zahod*. Maribor: Založba za alternativo.

Brajša, Pavao. 1978. *Splošna psihodinamika samoupravnega vedenja*. Ljubljana: Delavska enotnost.

Cassirer, Ernst. 1972a. *Mit i jezik*. Novi Sad: Tribina mladih.

--- 1972b. *Mit o državi*. Beograd: Nolit.

Delo. 1980. Analizirane naslovne strani, 5. maj – 27. maj. Ljubljana: Delo.

Južnič, Stane. 1990a. Zgodovinske determinante jugoslovanske družbe. *Teorija in praksa* (5): 552-566.

--- 1990b. Zgodovinske determinante jugoslovanske družbe. *Teorija in praksa* (6): 812-822.

Korošec, Tomo. 1998. *Stilistika slovenskega poročevalstva*. Ljubljana: Kmečki glas.

Kuljić, Todor. 1998. *Tito-sociološkoistorijska studija*. Beograd: Institut za političke studije.

Merljak Zdovc, Sonja. 2008. *Literarno novinarstvo: pojav in raba nove novinarske vrste v ZDA in Sloveniji*. Ljubljana: Modrijan.

Mojzes, Paul. 1995. Mitski element. *Časopis za kritiko znanosti* XXIII (176): 21-27.

Simčič, Miro. 2007. *Tito brez maske*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Šimić, Pero. 2009. *Tito, skrivnost stoletja*. Ljubljana: Orbis.

Slavujević, Zoran. 1986. *Savremeni politički mit*. Beograd: Radnička štampa.

Slovar slovenskega knjižnega jezika. 1991. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Šnaper, Dominik. 1996. *Zajednica građana – o moderni ideji nacije*. Novi Sad: I.K.Z.

Velikonja, Mitja. 1996a. *Masade duha*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

--- 1996b. Dvojna vpetost. *Teorija in praksa* (5): 808-816.

--- 2008. *Titostalgija – študija nostalgije po Josipu Brozu*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Vrhunec, Marko. 2009. *Josip Broz Tito: osebnost, stvaritve, titoizem*. Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije.